

The Evaluation of al-Māwardī's A'lām al-nubuwwah as a Defense of Prophethood

Ahmet Çelik ^{1,a,*}, Eyüp Gür^{2,b}

¹Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Theology, Department of Kalam, Sivas/Türkiye

²Ministry of National Education, Teacher, İstanbul/Türkiye

*Corresponding author

Research Article

History

Received: 21/07/2023

Accepted: 28/11/2023

Published: 15/12/2023

Pub Date Season: Aralık

Plagiarism:

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright:

This work is licensed under Creative Commons AttributionNonCommercial 4.0 International License (CC BY NC)

Ethical Statement:

It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited

Author Contribution Declaration:

Conceiving the Study Author-1 (%55) - Author-2 (%45)
Data Collection Author-1 (%55) - Author-2 (%45)
Data Analysis Author-1 (%55) - Author-2 (%45)
Writing up Author-1 (%55) - Author-2 (%45)
Submission and Revision Author-1 (%55) - Author-2 (%45)

ABSTRACT

Prophethood (*nubuwwah*) is a divine institution that teaches the healthy progression of relations between Allah and humans, as well as between humans and the universe. However, from another perspective, it is also considered a human institution. Some opponents of religion, lacking strong evidence to challenge the existence of Allah, direct their objections towards prophethood, which is seen as a manifestation of Allah's attribute of speech (*kalām*). To counter the rejection of prophethood, scholars of theology (*kalām*), hadith, and Prophetic biography (*sīrah*) have compiled a body of literature known as *Dalā'il al-nubuwwah* (Proofs of Prophethood). Their aim has been to collect proofs supporting prophethood as a response to these refutations and to dispel doubts regarding it. All extraordinary events occurring from before the birth until the death of Prophet Muhammad are considered evidence. During the fifth century, a notable figure in this tradition was the Shāfi'ī scholar al-Māwardī, who defended prophethood in his book *A'lām al-nubuwwah* (The Signs of Prophethood). *A'lām al-nubuwwah* has inspired subsequent works in this field due to its clarity and robust proofs. It became known by both names, *A'lām al-nubuwwah* and *Dalā'il al-nubuwwah*, as it encompassed methods of narration and debate.

Within his work, al-Māwardī mentions figures like Barāhimah, Dahriyyah, and certain philosophers as representatives of the idea rejecting prophethood. According to him, Barāhimah, of Indian origin is a sect that denies prophethood despite accepting the unity of Allah. Dahriyyah is a denialist sect attributing eternity to the universe and creativity to nature. Al-Māwardī considers these philosophers as infidels due to their comments on prophethood rather than outright denial. The basis of these movements' idea of denying prophethood lies in their efforts to portray reason (*'aql*) as an alternative to revelation (*wahy*). Jews and Christians, on the other hand, are portrayed as groups that accept the concept of prophethood, however they reject Muḥammad's prophecy. Their objection stems from the fear of their religions being superseded.

Al-Māwardī counters those rejecting prophethood by addressing the public interest (*maṣlaḥah*) of humans, the necessity of prophets, and the role of miracles. He illustrates that prophet charged with the duty of prophethood proves it through spectacular events orchestrated by Allah but carried out through his own hand. The prophet serves the public interest by conveying matters beyond human intellect and presenting them in a comprehensible manner, thereby ensuring the worldly and eternal felicity of humanity. Furthermore, he provides evidence for the Prophet Muḥammad's prophethood through his moral character, prophetic biography, and accounts of miracles. The biography of Prophet Muhammad's begins before his birth, and the method of proof is used to demonstrate his prophethood.

In essence, al-Māwardī's method of proving prophethood in *A'lām al-nubuwwah* can be seen as a synthesis of the approaches used by scholars of theology and hadith.

Keywords: Kalām, al-Māwardī, Prophethood, *Alām al-nubuwwah*, Reason, Rejection.

Bir Nübüvvet Savunusu Olarak Mâverdî'nin (ö. 450/1058) A'lâmü'n-nübüvve Adlı Eserinin Değerlendirilmesi

Araştırma Makalesi

Süreç

Geliş: 21/07/2023

Kabul: 28/11/2023

Yayın Tarihi: 15/12/2023

Yayın Sezonu: Aralık

İntihal:

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Telif hakkı:

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC) kapsamında yayımlanmaktadır.

Etik Beyan:

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Yazar Katkı Beyanı:

Çalışmanın Tasarlanması Yazar-1 (%55) - Yazar-2 (%45)

Veri Toplanması Yazar-1 (%55) - Yazar-2 (%45)

Veri Analizi Yazar-1 (%55) - Yazar-2 (%45)

Makalenin Yazımı Yazar-1 (%55) - Yazar-2 (%45)

Makale Gönderimi ve Revizyonu Yazar-1 (%55) - Yazar-2 (%45)

ÖZ

Nübüvvet, Allah-insan ve insan-evren ilişkisinin sağlıklı bir şekilde yürümesinin yollarını öğreten bir yönüyle ilâhî, başka bir yönüyle de beşerî bir kurumdur. Allah'ın varlığına yönelik itirazlarını güçlü kanıtlarla delillendiremeyen bazı din karşıtları, itirazlarını Allah'ın kelâm sıfatının bir tezahürü olan nübüvvet üzerinden yürütmüşlerdir. Nübüvveti inkâr düşüncesine karşı kelâmcılar, hadisçiler ve sîret yazarları nübüvveti savunma refleksi göstererek nübüvvetin delilleri anlamında delâ'ilü'n-nübüvve denilen literatürü oluşturmuşlardır. Bu bağlamda müellifler tarafından, inkâr hareketlerine cevap niteliği taşıyan nübüvvet delilleri toplanmak suretiyle, nübüvvet etrafındaki şüpheler izale edilerek tartışmaların önüne geçilmeye çalışılmıştır. Hz. peygamberin doğum öncesinden başlayıp ölümüne kadar geçen hayatındaki bütün olağanüstü olaylar delâil kapsamına dahil edilmiştir. İşte beşinci yüzyıl Şâfiî âlimlerinden Mâverdî, nübüvveti savunmak amacıyla yazdığı *A'lâmü'n-nübüvve* adlı eseriyle delâ'il geleneği içerisindeki yerini almıştır. *A'lâmü'n-nübüvve*, delillerinin güçlü ve kolay anlaşılır olması hasebiyle bu alanda yazılan diğer eserlere ilham kaynağı olmuş, rivâyet ve cedel metodunu bünyesinde barındırması nedeniyle de hem *Delâ'ilü'n-nübüvve* hem de *A'lâmü'n-nübüvve* ismiyle bilinir olmuştur.

Mâverdî eserinde, nübüvveti inkâr fikrinin temsilcileri olarak Berâhime'yi, dehrîleri ve bazı filozofları zikretmektedir. Ona göre Berâhime, Allah'ın birliğini kabul etmekle birlikte nübüvveti reddeden Hind menşeli bir topluluk, dehrîler ise, âleme ezelilik ve doğaya yaratıcılık nispet eden inkârcı bir gruptur. Mâverdî, filozofları açık bir inkardan daha ziyade onların, nübüvveti yönelik yaptıkları yorumlar nedeniyle ilhâd içerisinde zikretmektedir. Bu akımların nübüvveti inkâr düşüncesinin temelinde, aklın vahye alternatif olarak gösterilme çabaları yatmaktadır. Yahudi ve Hıristiyanlar ise, nübüvveti kabul etmekle birlikte Hz. Muhammed'in peygamberliğini inkâr eden gruplar olarak gösterilmektedir. Yahudi ve Hıristiyanların itirazları, dinlerinin neshedilme endişesinden kaynaklanmaktadır.

Mâverdî, nübüvvet kurumuna itiraz edenlere insanın maslahatı, peygamberin gerekliliği ve mûcizenin işlevi üzerinden cevap vermiştir. Buna göre kendisine nübüvvet vazifesi verilen peygamber, nübüvvetini, Allah'ın bir fiili olarak kendi elinde gerçekleşeceği hârikulâde bir olayla kanıtlar. O, aklın idrak edemediği bazı meseleleri, beşere ulaştırmak ve onların anlayışına sunmak suretiyle umumi bir maslahatı gerçekleştirir, böylece insanların dünya ve ahiret saadetini sağlayan bir rol icra eder. Mâverdî, Hz. Muhammed'in nübüvvetini ise onun ahlakı, sîreti ve mûcize haberleri üzerinden doğrulama yoluna gitmiştir. Bu minvalde Hz. Peygamber'in sîretini, doğum öncesinden başlatarak nübüvveti delillendirmede ispat metodu olarak kullanmıştır.

Neticede Mâverdî'nin *A'lâmü'n-nübüvve*'deki nübüvveti ispat metodunun, kelâmcılar ve hadisçilerin yöntemlerini mezceden bir konumda bulunduğunu söylememiz mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Kelâm, Mâverdî, Nübüvvet, *A'lâmü'n-nübüvve*, Akıl, İnkâr. 5.

 ahmetcelik@cumhuriyet.edu.tr

 0000-0002-8072-5364

 eyupgur60@gmail.com

 0000-0002-3926-3452

How to Cite: Çelik, Ahmet – Gür, Eyüp. “The Evaluation of al-Mâwardî's A'lâm al-nubuwwah as a Defense of Prophethood”. Cumhuriyet Theology Journal 27/2 (December 2023), 422-442. <https://doi.org/10.18505/cuid.1330880>

Atıf: Çelik, Ahmet – Gür, Eyüp. “Bir Nübüvvet Savunusu Olarak Mâverdî'nin (ö. 450/1058) A'lâmü'n-nübüvve Adlı Eserinin Değerlendirilmesi”. Cumhuriyet İlahiyat Dergisi 27/2 (Aralık 2023), 422-442. <https://doi.org/10.18505/cuid.1330880>

Giriş

İslâm inanç esasları, usûl-i selâse olarak tabir edilen ulûhiyyet, nübüvvet ve âhiret inancından oluşan üçlü sacayağı üzerine oturtulmuştur. İnanç esasları içerisinde ulûhiyyet, aslî'î-usûl yani en temel unsurdur. Âhiret hem gayba imanın bir ölçüsü hem de ilâhi adâletin tezâhür ettiği bir yerdir. Nübüvvet ise, insanlara bir taraftan Allah inancı ve âhiret inancının ahkâmını öğretirken, diğer taraftan da mahlûkatın maslahatını düzenleyen dünyevî esasları ve Allah'a kulluğun yollarını öğretmektedir.

İslâm inanç öğretisinde önemli bir yer işgal eden nübüvvet, klasik kelâm kaynaklarında çeşitli boyutlarıyla müzakere edilmiştir. Müellifler, mevzûya nübüvvetin tanımı ile giriş yapmışlardır. Bir nevi elçilik kurumu olan nübüvvet, haber vermek, haber getirmek anlamında “n-b-e” veya makamı ve değeri yüksek olmak anlamında “n-b-v” kökünden türemiş bir mastardır.¹ Peygamberin konumu ve sorumlulukları düşünüldüğünde, nübüvvetin her iki fiil kökünden iştikâk ettiğini söylemek imkân dâhilindedir. Çünkü peygamberin hem haber getiren bir elçi olması hem de Allah'ın ihdâs ettiği yüce bir makamı ihraz etmesi, bu tezi desteklemektedir.² Nitekim Kur'ân ve Sünnet'in temel prensipleri Allah'ın, varlıkların en yücesi, O'ndan gelen haberin, sözlerin en güzeli, peygamberin de insanların en faziletlisi olduğuna işaret etmektedir.³

Peygamber ve elçi mukâbilinde kullanılan diğer bir kavram, sözlükte göndermek, sevk etmek gibi anlamlara gelen “r-s-l” kök fiilinden türeyen resûl kavramıdır.⁴ Resûl, birkaç anlamı bünyesinde barındıran müşterek bir kavramdır. İletilen mesaja resûl denildiği gibi mesajı ileten elçiye de resûl denir. Bu nedenle Kur'ân terimi olarak resûl hem vahyin nüzulüne vasita teşkil eden melek⁵ hem de vahyin inzal edildiği peygamber⁶ karşılığında kullanılmaktadır.⁷ Kelâm terimi olarak resûl kavramını, “kendisine Cibrîl'in getirdiği kitap ve şeriatı insanlara tebliğ etmekle mükellef kılınmış elçi” şeklinde tanımlamak mümkündür.⁸

¹ Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen İbn Fûrek, *Maqâlâtü's-Şeyh Ebi'l-Hasen el-Eş'arî*, thk. Ahmed Abdürrahîm es-Sâyih (Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, 2005), 181; Abdülkâhir el-Bağdâdî, *Uşûlü'd-dîn* (İstanbul: Devlet Matbaası, 1346/1928), 153-154; Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râğıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fi ğarîbi'l-Kur'ân*, thk. Safvân Adnân Davûdî (Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 1412 H.), “nbe”, “nby”, 788-789; Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Mâverdî, *A'lâmü'n-nübüvve* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1406/1986), 34; Ebü'l-Yüsür el-Pezdevî, *Uşûlü'd-dîn*, thk. Hans Peter Linss (Kahire: el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türâs, 1424/2003), 229; Takyyüddîn İbn Teymiyye, *en-Nübüvvât* (Medine: el-Câmiati'l-İslâmiyye bi'l-Medîneti'l-Münevvere, 1420/2000), 717-719; Sa'düddîn et-Teftazânî, *Şerhu'l-Makâşid*, thk. Abdurrahman Umeyra (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1998), 5/5-6; Muhammed A'lâ b. Alî b. Muhammed Hâmid et-Tehânevî, *Keşşâfû iştihâti'l-fünûn ve'l-ʿulûm*, thk. Ali Dahrûc (Beyrut: Mektebetü Lübnân, 1996), 2/581.

² Muzaffer Barlak, *Kelâmda Nübüvvet Tartışmaları* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları 2018), 14.

³ Seyfeddîn el-Âmidî, *Ġâyetü'l-merâm fi ʿilmi'l-kelem*, thk. Ahmet Ferîd el-Mezîdî (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2004), 272.

⁴ İsfahânî, “rsl”, 852-853; Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî İbn Manzûr, *Lisânü'l-ʿArab* (Beyrut: Dâru'l-Maârif, 1414 H.), “Rsl”, 11/281-285; Seyyid Şerif Cürçânî, *Arapça-Türkçe Terimler Sözlüğü: Kitâbü't-Taʿrîfât*, çev. ve şrh. Arif Erkan (İstanbul: Bahar Yayınları, 1997), “rsl”, 111.

⁵ *Kur'ân Yolu*, (Erişim 28 Temmuz 2023), et-Tekvîr 81/19.

⁶ el-Ankebût 29/31.

⁷ İsfahânî, “rsl”, 852-853; Tehânevî, *Keşşâfû iştihâti'l-fünûn ve'l-ʿulûm*, 1/360; Zülfikar Durmuş, “İslâm Düşüncesinde Resûl-Nebî Ayrımı-Kur'ân Bağlamında Eleştirel Bir Yaklaşım”, *Diyanet İlmî Dergi* 44/3 (2008), 49-72.

⁸ İbn Fûrek, *Maqâlâtü's-Şeyh Ebi'l-Hasen el-Eş'arî*, 180; Bağdâdî, *Uşûlü'd-dîn*, 154; Pezdevî, *Uşûlü'd-dîn*, 229; Makasit 5/5-6; Tehânevî, *Keşşâfû iştihâti'l-fünûn ve'l-ʿulûm*, 1/360; Yusuf Şevki Yavuz, “Nübüvvet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/286-291.

Kur'ân-ı Kerim'de, nebî ve resûl kavramlarının müteradif olduğuna işaret eden âyetlerin varlığı⁹ söz konusu olduğu gibi farklı peygamber kategorilerine delalet ettiği izlenimi uyandıran âyetler de söz konusudur.¹⁰ Resûl ve nebî kavramlarının müteradif olduğunu ya da farklı anlamlara delâlet ettiğini söyleyenler, kanaatlerini mezkûr âyetlere dayandırarak şekillendirmişlerdir. İki kavrama yüklenen farklı anlamlara göre, resûl kendisine kutsal bir kitap ve şeriat verilen; nebî ise kendisine mahsus bir kitap verilmeyen fakat insanları kendisinden önce gelen şeriatla amel etmeye çağıran ve onların şeriatını muhafaza eden peygamberleri ifade etmektedir.¹¹ Bazı tanımlarda ise peygamberin vahye ulaşabilme tarzı baz alınmış; buna göre Cebrâil'in vahiy getirdiklerine resûl, vahiy bilgisini ilham ya da rüya yoluyla elde edenlere nebî tabiri uygun görülmüştür.¹²

Allah'ın insanlığa gönderdiği elçi ister resûl isterse nebî olsun onların icra etmeye çalıştıkları görevin ortak amacı, vahyi aslına uygun bir tarzda tebliğ etmek ve insanların vahiy öğretisi doğrultusunda yaşamasının yollarını öğretmektir. Yaratıcının gerçek anlamda bilinmesi, ona kulluğun yollarının idrak edilmesi, Allah'ın muradı doğrultusunda bir medeniyet inşasının gerçekleşmesi ancak vahiy ve nübüvvetle mümkün olur. Vahyin pratiğe dönüştürülerek hayat bulması nübüvvetle gerçekleşir. Bu nedenle Allah, yeryüzünde hilafet görevini yerine getirecek donanımda yaratılan insanı başıboş bırakmamış; ihtilafa düştükleri meselelerde hükmünü ortaya koymak için hakikatleri anlatan kitaplar indirmiş,¹³ insanları tebşir ve inzâr eden nebî ve resûller göndermiştir.¹⁴

Klasik kelâm kaynaklarında nübüvvetin tanımı ve ahkâmı anlatıldıktan sonra nübüvvetin delilleri de işlenmiştir. Nübüvvet delillerinin kelâm kitaplarında yer bulmasının nedeni, peygamberliğin, bazı ilhâd akımlarının eleştirisine hedef olmasıdır. Nübüvveti inkâr düşüncesi kimi zaman peygamberlik kurumunun varlığına yönelik olmuş, kimi zaman da peygamberin şahsını hedef almıştır. Berâhime ve Sümeniyye gibi Hind kökenli akımlar ve onların İslâm dünyasındaki uzantısı bazı materyalist filozoflar, akla tanıdıkları sınırsız yetki nedeniyle aklın, nübüvveti alternatif olabileceğini iddia ederek peygamberi ve onun getirdiği teklîfi hükümleri abes olarak nitelemişlerdir.¹⁵ Hz. Peygamber özelinde nübüvveti inkâr edenlere baktığımızda; müşrikler, onun melek değil de sıradan bir beşer olması,¹⁶ gökyüzüne çıkıp bir kitap getirmemesi, altından yapılmış

⁹ el-Bakara 253,285; Âl-i İmrân 3/79; el-Ahzâb 33/40.

¹⁰ el-Hac 22/52; el-A'râf 7/157, 158; Meryem 19/51, 54.

¹¹ Bağdâdî, *Uşûlü'd-dîn*, 154; Mâverdî, *A'lâmü'n-nübüvve*, 34; Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hakâ'iki ğavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-eķâvîl fi vücûhi't-te'vîl*, nşr. Ebû Abdullah ed-Dânî b. Münîr Âlü Zehvî (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1407 H.) 3/164; İbn Teymiyye, *en-Nübüvvât*, 718-719; Teftâzânî, *Şerhu'l-Makâşid*, 5/5-6; Tehânevî, *Keşşâfü işlâhâti'l-fünûn ve'l-ʿulûm*, 1/359-360.

¹² Pezdevî, *Uşûlü'd-dîn*, 229; Teftâzânî, *Şerhu'l-Makâşid*, 5/6; a.mlf., *Kelâm İlmi ve İslâm Akâidi: Şerhu'l-Akâid*, haz. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1991), 112; Tehânevî, *Keşşâfü işlâhâti'l-fünûn ve'l-ʿulûm*, 1/360.

¹³ el-Bakara 2/213.

¹⁴ en-Nisâ 4/165.

¹⁵ Ebû Bekir Muhammed b. Tayyib el-Bâkîllânî, *Kitâbü't-Temhîd*, thk. Richard J. McCarthy (Beyrut: el-Mektebetü'ş-Şarkıyye, 1957), 128; Kâdî Abdülcebbar b. Ahmed, *el-Muġnî fi ebvâbi't-tevhîd ve'l-ʿadl*, thk. Mahmud Muhammed Kâsım (b.y.: ed-Dâru'l-Mısriyye, ts.), 15/125-127; Bağdâdî, *Uşûlü'd-dîn*, 154-155; Ebü'l-Muîn en-Nesefî, *Teşviratü'l-edille fi'l-keîlâm*, nşr. Claude Salamé (Dımaşk: y.y., 1990), 1/444-445; Teftâzânî, *Şerhu'l-Makâşid*, 5/9.

¹⁶ el-En'âm 6/8; ez-Zuhruf 43/31; el-Furkân 25/7.

evinin olmaması¹⁷ gibi olağanüstü özelliklerle donatılmış bir peygamber beklentilerinin karşılık bulmaması hasebiyle; Yahudi ve Hıristiyanlar ise dinlerinin nesh edilmesi endişesiyle Hz. Peygamber'in nübüvvetini kabule yanaşmamışlardır.¹⁸

Nübüvveti inkâr düşüncesine karşı kelâmcılar, İslâm filozofları, tarih ve sîret yazarları tarafından nübüvvetin gerçekliği, imkânı, ispatı tartışılmış, nübüvvetin aklen ve naklen mümkün olduğu gerçeği kabul görmüş, inkâra karşı çeşitli ispat yöntemleri geliştirilmiştir. Geliştirilen yöntemler zamanla nübüvvetin delilleri anlamında delâ'ilü'n-nübüvve literatürünün oluşmasına imkân sağlamıştır. Delâ'il literatüründe kullanılan delâ'il, a'lâm, haşâis¹⁹ gibi kavramlar hem nübüvvetin delili sayılmış hem de nübüvveti ispat sadedinde yazılan delâ'ilü'n-nübüvve türü eserlere âlem olmuştur.²⁰ Kesin bir ayırım olmamakla birlikte umûmiyetle kelâmcılar, a'lâmü'n-nübüvve tabirini, muhaddisler ise delâ'ilü'n-nübüvve terkiğini kullanmışlardır.

Bu bağlamda geçmişten günümüze delâ'il literatürüne ait çok sayıda eser kaleme alınmıştır. Mu'tezile'den Dirâr b. Amr'ın (ö. 200/815) *İsbâtü'l-'ilm 'ale'n-nübüvve ve isbâtü'r-rusûl* adlı eseri delâ'il türünün öncüsü kabul edilmiştir.²¹ Ca'fer b. Muhammed el-Firyâbî (ö. 301/913), Ebû Nuaym el-İsfahânî (ö. 430/1038), Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî (ö. 458/1066) gibi müelliflerin *Delâ'ilü'n-nübüvve* ismiyle maruf olmuş eserleri rivâyeti öne çıkararak yazılan delâ'il türüne;²² Şîfî âlim Ebû Hâtim er-Râzî (öl. 277/890) ve Şâfiî fakihî Mâverdî'nin *A'lâmü'n-nübüvve* ismiyle bilinen eserleri ise rivâyetlerin yanında aklî ve felsefî izahlara da yer verilerek yazılmış delâ'il türüne örnek teşkil etmektedir.²³ Son dönem müelliflerinden Filistinli âlim Yusuf b. İsmail en-Nebhânî (ö. 1932) *el-Burhânü'l-müsedded fi isbâti nübüvveti seyyidinâ Muhammed*,²⁴ Muhammed Sâmîrî, *Nübüvveti Muhammed mine's-şekki ile'l-yakîn*; Hasan Ziyaeddîn Itr, *Nübüvvetü Muhammed fi'l-Ḳur'ân* ve Abdulhalîm Mahmûd (ö. 1978) *Delâ'ilü'n-nübüvve*²⁵ isimli eserleriyle nübüvvet müdâfaasında etkin rol oynayarak delâ'il literatürüne katkı sağlayan müellifler arasında yer almıştır. Ayrıca delâ'ilü'n-nübüvve literatürü üzerine yapılan akademik çalışmalar, delâ'il türünün aktüalite kazanmasına

¹⁷ el-İsrâ 17/111.

¹⁸ Mâverdî, *A'lâmü'n-nübüvve*, 50; İmâmü'l-Harameyn el-Cüveynî, *Kitâbü'l-İrşâd*, thk. Ahmet Abdurrahim es-Sâyılıh - Tevfik Ali Vehbe (Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, 2009), 339.

¹⁹ Sözlükte delâ'il, delil ya da delâlet etmek; a'lâm, işaret ve alametler; haşâis, üstün özellikler anlamlarında kullanılmıştır. (bk. İbn Manzûr, "delâ'il", 11/247-24; "alm", 12/419-420; "hss", 11/247-249. Delâ'il literatüründe bu kavramların her birisi Hz. Muhammed'in peygamberliğine işaret eden deliller mukabilinde kullanılmıştır.

²⁰ Hasan Ziyaeddîn Itr, *Nübüvvetü Muhammed fi'l-Ḳur'ân* (Haleb: Dâru'n-Nasr, 1973), 235.

²¹ Yavuz Yusuf Şevki, "Delâ'ilü'n-nübüvve", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/115-117. Ayrıca İbn Nedîm, el-Fihrist adlı eserinde, Dirâr b. Amr'a ait *Kitâbü İsbâti'r-rusûl* adıyla bir eserden söz edilmektedir. Bk. Ebû'l-Ferec Muhammed b. İshak en-Nedîm, *el-Fihrist*, çev. Ramazan Şeşen (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019), 566-567.

²² Yûsuf en-Nebhânî, *Hüccetullâh 'ale'l-'âlemîn fi mu'cizâti Seyyidi'l-mürselîn* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1417/1996), 6; Selaheddîn el-Müneccid, *Mu'cemü mâ üllife 'an Rasûlillâh* (Beyrut: Daru'l-Kitâbi'l-Cedîd, 1982), 63-64.

²³ Münecid, *Mu'cem*, 62-63; Hayredîn Zirikî, *el-A'lâm*, (b.y.: Dâru'l-İlm, 2002), 1/119, 4/327; Yavuz, "Delâ'ilü'n-nübüvve", 9/115-117.

²⁴ Münecid, *Mu'cem*, 84; M. Sait Özervarlı, "Yusuf b. İsmâil Nebhânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/471-472.

²⁵ Münecid, *Mu'cem*, 65-66.

imkân sağlamıştır. Bu kapsamda Şemsettin Kırış'ın, *Beyhakî'nin Delâ'ilü'n-nübüvve'si*,²⁶ Fadıl Ayğan'ın *Hz. Peygamber'in Nübüvvetini Kanıtlama Açısından Beşâirü'n-nübüvve*²⁷ isimli doktora tezleri, delâ'ilü'n-nübüvve edebiyatını anlamaya imkân sağlayan önemli çalışmalardır. Özellikle Ayğan'ın çalışması, önceki kutsal kitaplarda Hz. Peygamber'in nübüvvetine işaret ettiği düşünülen metinlerden oluşturulan ve delâ'il alt başlığı içerisinde zikredilen beşâirü'n-nübüvvenin tanıtılmasında önemli bir fonksiyon icra eder.

Delâ'il türü eserlerden birisi olan Mâverdü'nin *A'lâmü'n-nübüvve* isimli eseri çalışmamızın esasını oluşturacaktır. İlim dünyasında kelâmcı kimliğinin yanında fıkıh ve siyasetname türü eserler ile tanınan Mâverdü, döneminde revaçta olan delâ'il türü eser geleneğine uyarak ilhâd hareketlerinin nübüvvetine yönelik yıkıcı etkisine karşı, nübüvveti savunma amacına matuf olarak *A'lâmü'n-nübüvve* adlı eserini kâleme almıştır.

1. Mâverdü ve *A'lâmü'n-nübüvve* Eserinin İçeriğine Genel Bir Bakış

Gül suyu (*mâü'l-verd*) işiyle işigal eden babasının mesleğine nispetle Mâverdü²⁸ ismiyle meşhur olan Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî 364/974 yılında Basra'da dünyaya gelmiş,²⁹ Mu'tezilî Ebü'l-Kâsım es-Saymerî'den (ö. 386/996) fıkıh tahsil ederek başladığı ilk öğreniminin ardından³⁰ 398/1008'de Bağdat'a geçerek 450/1058 senesinde vefat edinceye kadar orada ikamet etmiştir.³¹ Bağdat'ta birbirinden farklı mezhep ve meşrepteki hocalardan tefsir, hadis, fıkıh, fıkıh usulü ve edebiyat gibi ilmî disiplinlerde tahsilini tamamlayan Mâverdü, ilim dünyasında fıkıh, siyaset ve ahlâk felsefesi alanındaki önemli çalışmaları ile tanınmıştır.³² Şâfiî, mezhebinde müctehid derecesine yükselmiş bir fakih olmasına rağmen, Mu'tezilî suçlamasına da maruz kalmıştır.³³

Basra ve Bağdat gibi ilim ve kültür merkezlerinde ilmî vukûfiyet kesbeden Mâverdü, ilmî derinliği olan eserleri, yetiştirdiği öğrenci kitlesi ve bürokrasideki yetkin kişiliği ile adından söz ettirmiştir.

²⁶ Bk. Şemsettin Kırış, *Beyhakî ve Delâ'ilü'n-nübüvve'si* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009).

²⁷ Bk. Fadıl Ayğan, *Hz. Peygamber'in Nübüvvetini Kanıtlama Açısından Beşâirü'n-nübüvve* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011).

²⁸ Ebü'l-Abbas Ahmed b. Muhammed İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ebnâ'i'z-zamân*, thk. İhsân Abbâs (Beyrut: Dâru Sâdır, 1968-1972), 3/282; Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, thk. Şuayb el-Arnâût (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1405/1985), 18/64; Ahmed b. Mustafa Taşköprizâde, *Miftâhü's-sa'âde ve mişbâhü's-siyâde* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1405/1985), 1/298.

²⁹ Ebü Amr Takıyyüddîn Osmân b. Salâhiddîn İbnü's-Salâh, *Ṭabaḳâtü'l-fukahâ'i-ş-Şâfi'iyye*, thk. Muhyiddîn Alî Necîb (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1992), 2/636; Ebü Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfi es-Sübkî, *Ṭabaḳâtü-ş-Şâfi'iyyeti'l-kübrâ*, thk. Mahmûd Muhammed et-Tanâhî - Abdulfettâh Muhammed el-Hulv (Cîze: Hicr li't-Tibâa ve'n-Neşr, 1413 H.), 5/267; Taşköprizâde, *Miftâhü's-sa'âde*, 1/298.

³⁰ Sübkî, *Ṭabaḳât*, 5/268; Taşköprizâde, *Miftâhü's-sa'âde*, 1/298; Cengiz Kallek, "Mâverdü", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2003), 28/180-186.

³¹ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, 18/65; Sübkî, *Ṭabaḳât*, 5/267-268; Taşköprizâde, *Miftâhü's-sa'âde*, 1/298.

³² Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, 18/ 68-69; Sübkî, *Ṭabaḳât*, 5/269; Taşköprizâde, *Miftâhü's-sa'âde*, 1/298; Mehmet Evkuran, "Mâverdü'nin Düşünce Dünyası", *Doğudan Batıya Düşüncenin Serüveni*, ed. Bayram Ali Çetinkaya (İstanbul: İnsan Yayınları, 2015), 5/1198.

³³ İbnü's-Salâh, *Ṭabaḳâtü'l-fukahâ'i-ş-Şâfi'iyye*, 2/636; Sübkî, *Ṭabaḳât*, 5/270; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, 67.

Mâverdî, bürokraside üst düzey görevlerde ilim adamı olarak bulunmuş; Abbâsî halifesi ile Şîf-Büveyhî ve Sünnî-Selçuklu sultanları arasındaki siyasî gerginlikleri gidermek için arabuluculuk görevini üstlenerek problem çözücü bir rol almıştır.³⁴

Mâverdî, yazdığı siyasetnamelerle tebarüz etmiş; devletin yapısı, devlet organlarının işleyişi ve devlet başkanlarının seçimi, yönetimi ile ilgili konuları bu tür eserlerde işlemiştir. *A'lamü'n-nübüvve* adlı eseriyle de nübüvvetin gerekliliği, ahkâmı ve ispatına yönelmiştir. Aslında Mâverdî'nin böyle bir konuya yönelmesi onu asıl uzmanlık alanının dışına çıkarmamıştır. Çünkü peygamberlerin tasarrufâtı içerisinde onların devlet başkanlığı rollerinin olduğu da bilinmektedir. Nitekim Mâverdî, *el-Ahkâmü's-sultâniyye* adlı eserinde devlet başkanını, Allah'ın değil peygamberin halifesi olarak nitelerek suretiyle, nübüvveti devlet başkanlığı ile ilişkilendirmiştir.³⁵ Bu noktada Mâverdî, nübüvveti, din ve dünya işlerinin yürütülmesi için vazgeçilmez bir kurum olarak görmüş; bu kuruma yönelik oluşturulan ilhâd hareketlerine karşı nübüvveti korumak, inatçı ve gururluların şüphelerini gidermek için *A'lamü'n-nübüvve* adlı muhtasar eseri yazdığını beyan etmiştir.³⁶

Mâverdî'nin *A'lamü'n-nübüvve*'si İslâm düşünce tarihinde nübüvveti savunma amacıyla yazılan delâ'ilü'n-nübüvve türü eserlerin devamı niteliğindedir. Ortak özelliği Hz. Peygamber'in nübüvvetini ispatlamak olan delâ'il türü eserlerin isimlendirilmesinde ittifak sağlanamamış; bazı mânalara yeni ad bulma ve konuya yeniden bir aktüalite kazandırma amacıyla oluşturulan eserler, farklı isimlerle ifade edilmiştir.³⁷ Telif edilme amaçları bir olmakla birlikte delâ'il türündeki eserler, *a'lamâtü'n-nübüvve*, *delâ'ilü'n-nübüvve* ve *haşâ'îş* şeklinde tarihsel bir devamlılık arz etmiştir.³⁸ Bununla birlikte bazı müellifler, delâ'il ve a'lam kavramlarının müteradif olduğu yönünde fikir beyan etmiştir.³⁹ Bu sebepten olsa gerek Mâverdî'nin *A'lamü'n-nübüvve*'si hem *Delâ'ilü'n-nübüvve* hem de *A'lamü'n-nübüvve* ismiyle ifade edilmiştir. Mesela tabakât müelliflerinden Sübkî (ö. 771/1370) *Delâ'ilü'n-nübüvve*;⁴⁰ Taşköprîzâde (ö. 968/1561) ve bibliyografya yazarı Kâtip Çelebi (ö. 1067/1657) *A'lamü'n-nübüvve* ismini kullanmıştır.⁴¹ Eseri tahkik eden Halid Abdurrahman el-Ak, esere yazdığı mukaddimede her iki kavramı kapsayacak tarzda Resûlüllâh'ın nübüvvetine işaret eden her türlü delili ifade etmek için “*a'lamü nübüvvetihî*” terkinini; nübüvveti mucizeler üzerinden doğrulayan delilleri anlatmak için “*delâ'ilü mu'cizâtihi*” tabirini kullanmayı uygun görmektedir.⁴² Muhakkikin işaret ettiği bu kavramlar, delâ'il literatürüne, *A'lamü'n-nübüvve*'nin muhtevasına ve aynı zamanda Mâverdî'nin konuyu izah etme bağlamına uygundur. Mâverdî'nin,

³⁴ Ebû Abdullah Şihâbuddîn Yâkût b. Abdullah el-Hamevî, *Mu'cemü'l-üdebâ'*, thk. İhsân Abbâs (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1414/1993), 5/1956; Evkuran, “Mâverdî'nin Düşünce Dünyası”, 5/1199.

³⁵ Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Mâverdî, *el-Ahkâmü's-sultâniyye* (Kuveyt: Mektebetü Dâri İbn Kuteybe, 2008), 22.

³⁶ Mâverdî, *A'lamü'n-nübüvve*, 44.

³⁷ Ali Yardım, *Peygamberimiz'in Şemâili* (İstanbul: Damla Yayınları, 2009), 22.

³⁸ Şemsettin Kırış, *Beyhakî ve Delâ'ilü'n-Nübüvve'si*, 11.

³⁹ Ebû Hâtim er-Râzî, *A'lamü'n-nübüvve: er-Red 'ale'l-mülhid Ebî Bekr er-Râzî* (Beyrut: Dâru's-Sâkî, 2003), 1/148; Abdülhalîm Mahmûd, *Delâ'ilü'n-nübüvve* (Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-Mısriyye, 1991), 8.

⁴⁰ Sübkî, *Tabakât*, 5/267.

⁴¹ Taşköprîzâde, *Miftâhü's-sa'ade*, 1/297-298; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn, neşr.* Mehmet Şerafettin Yalıtıkaya (İstanbul: Vekâletü'l-Maârif, 1360/1941), 1/126.

⁴² Hâlid Abdurrahman el-Ak, “Mukaddime”, *A'lamü'n-nübüvve*, mlf. Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî (Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 1414/1994), 16.

mûcize rivâyetlerini ifade için delâ'il; nübüvvetin ahkâmını anlatmak için a'âm tabirlerini kullanması bu sebepten olsa gerektir. Bu nedenle kelâmcılar genellikle a'âmü'n-nübüvve tabirini, muhaddisler ve sîret yazarları ise delâ'ilü'n-nübüvve terkiibini kullanmışlardır. Netice olarak şu kanaati ifade etmemiz yerinde olacaktır. Aklî ve felsefi izahların ağırlığını hissettirdiği eserin birinci bölümünü, *A'âmü'n-nübüvve* ismiyle ifade etmek; mûcize rivâyetleriyle Hz. Peygamber'in nübüvvetinin ispatlanmaya çalışıldığı eserin ikinci bölümünü ise *Delâ'ilü'n-nübüvve* tabiriyle isimlendirmek hem delâ'il literatüne hem de eserin içeriğine daha uygun düşecektir.

A'âmü'n-nübüvve, daha sonraki bir kısım müelliflere ilham kaynağı olmuş, eserden övgüyle bahsedilmiştir. Taşköprizâde Ahmed Efendi (ö. 968/1561), söz konusu bu eseri, bir ilim dalı olarak gördüğü "emârâtü'n-nübüvve" türüne örnek göstermiş, en faydalı ve en güzel eser olarak nitelemiştir.⁴³ Delâ'ilü'n-nübüvve konusunda yazılan diğer eserlere nazaran *A'âmü'n-nübüvve* tertip güzelliği, delillerinin kuvvetli oluşu ve ifadesinin kolaylığı bakımlarından en değerlisi kabul edilmiş ve sonraki devirlerde bu alanda yazılan eserlere kaynaklık teşkil etmiştir.⁴⁴ Tefsir, hadis ve fıkıh âlimi Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî (ö. 671/1273), Celâleddîn es-Süyûtî (ö. 911/1505) ve son dönem Filistinli âlim Yûsuf en-Nebhânî (ö. 1932) gibi müellifler eserlerinde *A'âmü'n-nübüvve*'den nakillerde bulunmuşlardır.⁴⁵ Süyûtî'nin *el-İtkân* adlı eserinin i'câzü'l-Kur'ân bölümünde, *A'âmü'n-nübüvve*'den istifâde edildiği kanaatindeyiz. Zira Mâverdî, Kur'ân'ın, "gönüllerde olanları açığa çıkaran" bilgiler ihtiva etmesini i'câzın bir veçhi olarak kabul etmektedir.⁴⁶ Nitekim Süyûtî, "bazıları" ifadesiyle bu görüşe atıfta bulunmaktadır.⁴⁷ Ayrıca Kahdânî tarafından *A'âmü'n-nübüvve*'de Mâverdî'ye göre beyânî i'câz'ın vecihleriyle ilgili yazılan Arapça bir makalede, Mâverdî'nin i'câz görüşünün, i'câzü'l-Kur'ân konusunda meşhur olan Rummânî'nin (ö. 384/994) *en-Nuket fi i'câzi'l-Kur'ân*, Hattâbî'nin (ö. 388/998) *Beyânü İ'câzi'l-Kur'ân*, ve Bâkılânî'nin (ö. 403/1013) *İ'câzü'l-Kur'ân* adlı eserlerinden etkilendiği, bunların i'câz anlayışlarının Mâverdî yoluyla intikal ettirildiği ve Mâverdî'nin görüşünün, Hattâbî'ye daha yakın olduğu belirtilmiştir. Bununla birlikte kendisinden sonra gelen Abdülkâhir el-Cürçânî'nin (ö. 471/1078-79) *Delâ'ilü'l-i'câz* adlı eserinin, özellikle nazmî i'câz noktasında Mâverdî'den etkilendiği beyan edilmektedir. Aynı makalede Mâverdî'nin sarfe görüşünün yeterince açık olmadığına ve bir takım şüpheleri barındırdığına dikkat çekilmiştir.⁴⁸

A'âmü'n-nübüvve'yi iki bölüme ayırmak mümkündür. Eserin birinci bölümünde, nübüvvet kurumuna yöneltlen tenkitlere karşı aklî izahlarla nübüvvetin ispatı anlatılırken, ikinci bölümünde, nübüvvetin ahkâmı ve Hz. Muhammed'in şahsında mûcize rivâyetleri üzerinden Hz.

⁴³ Taşköprizâde, *Miftâhü's-sa'âde*, 1/2981/297-298.

⁴⁴ Nebhânî, *Hüccetullâh 'ale'l-âlemîn fi mu'cizâti Seyyidi'l-mürselîn*, 201; Ahmet Saim Kılavuz, "A'âmü'n-nübüvve", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları 1989), 2/339.

⁴⁵ Ebû Abdullah el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân ve'l-mübeyyin li-mâ tezammenehû mine's-sünne ve âyi'l-furkân*, thk. Ahmed Berdûnî ve İbrahim Atfiş (Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-Mısriyye, 1384/1964), 1/75-76, 20/194; Nebhânî, *Hüccetullâh 'ale'l-âlemîn*, 11, 201.

⁴⁶ Mâverdî, *A'âmü'n-nübüvve*, 60.

⁴⁷ Celâleddin es-Süyûtî, *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhîm (Kahire: y.y., 1394/1974), 4/8.

⁴⁸ Ali b. Muhammed Âl Nûme el-Kahdânî, "Vücûhu'l-i'câzi'l-beyânî 'inde'l-Mâverdî veraddehu'l-şübehu'l-muhtemile fi A'âmü'n-nübüvve", *Mecelleti'l-Câmiati'l-İslâmiyyeti li-Lügati'l-'Arabiyyeti ve Âdâbihâ* 2 (2022), 289-340.

Peygamber'in nübüvvetinin ispatı işlenmiştir. Bir giriş ve yirmi bir bâb'a taksim edilerek işlenen konular, bâblar içerisindeki çeşitli fasıllarla zenginleştirilmiştir.⁴⁹

Eserin giriş bölümünde delil, medlûl, aklın ve bilginin tarifi ve çeşitleri izah edilerek bir anlamda nübüvvetin güçlü kanıtlarla ispat edileceği mesajı verilmektedir. Bunun yanında Allah'ın varlığının delilleri, peygambere itaatin gerekliliği, şer'î teklifin tarifi gibi konular işlenmektedir. Eserin birinci bölümünde genel olarak nübüvvetin imkânı, ispatı, nebî -resûl kavramlarının tanımı ve aralarındaki farklar, kâinatın ömrü ve peygamberlerin sayısı, peygamberlere olan ihtiyaç, nübüvveti inkâr edenlere reddiye gibi konular ekseninde peygamberlik kurumunun gerekliliği izah edilmeye çalışılmıştır.

A'lamü'n-nübüvve'nin en kapsamlı bölümünde Hz. Muhammed'in nübüvveti, nübüvvetine yapılan itiraz ve onun peygamberliğinin ispatı işlenmektedir. Mâverdî, Hz. Peygamber'in nübüvvetinin ispatı bağlamında, onun doğum öncesi hayatından başlayarak kronolojik sıraya göre hârikulâde olaylara ait haberleri bölümler halinde anlatmaktadır. Bu kapsamda Hz. Peygamber'in tertemiz bir nesepten gelmesi, doğumundan önceki ve doğumu esnasındaki hârikulâde olaylar, nübüvveti süresince öldürülmekten korunması, müstecâb olan duaları, geçmiş ve gelecekle ilgili verdiği gaybî haberler, ahlâkî meziyetleri, geçmiş peygamberlerin onun nübüvvetini tebşiri gibi mevzûlar onun nübüvvetinin delilleri arasında zikredilmiştir. Hz. Muhammed'in mûcizeleri; fiilî, kavî, haberî mûcizeler, hayvan ve bitkilerle ilgili mûcizeler başlığı altında değerlendirilerek nübüvvetin alametlerinden sayılmıştır. Eserde Kur'ân'ın i'câzı, yirmi bir vecihte ele alınarak nübüvvetin delilleri olarak geniş bir şekilde izah edilmiştir. Ayrıca cinlerin, Hz. Muhammed'in peygamberliğinden haberdar olması, Resûlullah'ın ümmîliği ve onun getirdiği şeriatın tekâmül ederek diğer hukuk sistemleri tarafından örnek alınacak boyutta gelişmesi, İslâm'ın tedricen istikrarlı bir şekilde yayılması gibi argümanlar Hz. Muhammed'in nübüvvetini doğrulayan deliller arasında anlatılmıştır.

Mâverdî'nin, *A'lamü'n-nübüvve*'de kullandığı nübüvveti ispat metotları iki şekilde kendisini göstermektedir. Eserin birinci bölümünde istidlâli bir delil kullanılarak aklî ve felsefi akıl yürütmeler yapılmış,⁵⁰ savunulan tez âyetlerle desteklenmiştir. Akla gelmesi muhtemel sorular ve cevaplar mevzûya derinlik kazandırmıştır. Her faslın başlangıcında mukaddime niteliğinde birkaç cümle ile konuya giriş yapılmış, gelişme bölümlerinde farklı görüşler genellikle yorumsuz verilmiş, sonuç bölümünde cedel tekniği kullanılarak akla gelmesi muhtemel sorular sorulduktan sonra, bazen muhatabın hataları ifade edilmiş, yazarın kendi kanaati nadiren beyan edilmiştir.

Hz. Peygamber'in nübüvvetine ayrılan bölüm ise rivâyetlerle şekillenmiş; ağırlıklı olarak ahad haberler, yer yer zayıf ve uydurma rivâyetler üzerinden mevzû delillendirilmiş, yazar rivâyetleri verdikten sonra bazen hiç yorum yapmamış kimi zaman da “nübüvvetin a'lâmındandır, nübüvvetin delillerindedir” gibi ifadelerle iktifa etmiştir. Mâverdî, haberi tahdîs ederken, bazen merfû formda senet kullanmış, kimi zaman hiç senet kullanmamış kimi zaman da ‘bazıları dedi ki’ formuyla rivâyetleri aktarmıştır. Burada Mâverdî'nin özellikle eserin ikinci bölümünde bir tarihçi ve hasâis yazarı rolünde bulunduğunu da unutmamak gerekir. Zira tarih ve hasâis müellifleri, kendilerine ulaşan haberleri tahdîs ederken bir hadisçi gibi sıhhat kriteri gözetmez, kendilerine ulaşan rivâyetleri haber tekniği

⁴⁹ Mâverdî, *A'lamü'n-nübüvve*, 3-4.

⁵⁰ Bk. Mâverdî, *A'lamü'n-nübüvve*, 5.

açısından metin veya ricâl tenkidine tâbi tutmazlar.⁵¹ Mâverdî, güçlü kanıtlar diyerek ifade ettiği mûcize rivâyetlerini, mütevâtir, müstefiz, karine ile ahad haber ve karineden soyutlanmış ahad haber olmak üzere dört kısımda mütalaa etmiş, bu dörtlü tasnifâtı, risâletin haberleri olarak nitelemiştir.⁵²

Mâverdî'nin de beyan ettiği üzere eserde nübüvvetin ispatı, istidlâlî delil ve risâlet haberleri olarak tanımlanan kanıtlar üzerinden gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle *A'lâmü'n-nübüvve*'yi kelâmcıların ve sîret yazarlarının metotlarını mezceden bir alana konumlandırmanın yerinde olacağı kanaatindeyiz. Delâ'il türünde telif edilen eserlerden, Mâverdî ile çağdaş Beyhakî'nin (ö. 458/1066) *Delâ'ilü'n-nübüvvesi*, rivâyetler üzerinden Hz. Peygamber'in nübüvvetini ispat amacıyla yazılmış hadis ve siyer kitabı konumundadır.⁵³ Mâverdî'den bir buçuk asır önce yaşamış İsmâilî dâisi Ebû Hâtim er-Râzî'nin (ö. 277/890) *A'lâmü'n-nübüvve* isimli eseri, nübüvveti ta'n ettiği iddia edilen ilhâdî ile tanınmış Ebû Bekir er-Râzî'nin (ö. 313/925) görüşlerinin yanlışlığını ortaya çıkarmak,⁵⁴ peygamberliği aklî delillerle ispat etmek amacıyla, cedel ve münakaşa metoduyla hazırlanmış bir eserdir. Bu tür içerisinde Mâverdî'nin *A'lâmü'n-nübüvvesi*'ne en fazla benzeyen eser Kâdî Abdülcebbar'ın (ö. 415/1025), *Tesbîtü delâ'ilü'n-nübüvvesi*'dir. Zira onun bu eserinde hem aklî hem de naklî deliller kullanılmıştır. Şu kadar var ki Kâdî Abdülcebbar, nübüvvetin delillerini, Hz. Muhammed'in risâletiyle başlatırken⁵⁵ Mâverdî, nübüvvetin delillerini Hz. Peygamber'in doğum öncesiyle başlatır. Mâverdî'nin eserinde kelâmda irhâsat kapsamında değerlendirilen Hz. Peygamber'in doğum öncesi ve doğumu esnasındaki olaylar, nübüvvetin delilleri arasında zikredilmiştir.

2. Nübüvveti Savunma Bağlamında *A'lâmü'n-nübüvve* ve Mâverdî

2.1. *A'lâmü'n-nübüvve*'de Nübüvveti İnkâr Edenlerin Tasnifi

İslâm toplumu, Hz. Peygamber'in vefatından itibaren bazı sosyal kırılmalara sahne olmuştur. Yeni bir devlet başkanının seçimi ile başlayan akabinde ümmet içerisinde nifak sokmak isteyenlerin etkisiyle ahash arasında ortaya çıkan firkalaşmalar, Cemel ve Siffin Savaşlarıyla neticelenmiştir. Müslümanlar arasındaki siyasi tartışmalar, zamanla teolojik tartışmalara dönüşmüştür. İslâm toplumundaki bu ayrışmalara, hicri 2. yüzyıldan itibaren başlayan fetih hareketleri ve ardından gelen tercüme faaliyetleri sonucunda yeni inanç ve düşünce akımlarının etkisi de eklemlendiğinde İslâm düşünce tarihi içerisinde ilhâd hareketlerinin doğması kaçınılmaz olmuştur.⁵⁶

⁵¹ Şiblî Nu'mânî, *Sîretü'n-Nebî*, çev. Ömer Rıza Doğrul (İstanbul: Eser Neşriyat, 1978), 3/154-159.

⁵² Mâverdî, *A'lâmü'n-nübüvve*, 52.

⁵³ Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *Delâ'ilü'n-nübüvve ve ma'rifetü ahvâli şâhibi's-şerî'a*, thk. Abdülmü'tî el-Kal'acî (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1408/1988), 1/5-19.

⁵⁴ Yusuf Şevki Yavuz, "A'lâmü'n-nübüvve", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/337-338. Ayrıca söz konusu eserdeki tartışma için bk. Ebû Bekir Zekeriyâ er-Râzî, "Ebû Hâtim er-Râzî ile Ebû Bekir er-Râzî Arasında Geçen Tartışma", *Felsefe Risâleleri*, haz. ve çev. Mahmut Kaya (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2016), 286-296.

⁵⁵ Hüseyin Hansu, "Giriş: Kâdî Abdülcebbar ve *Tesbîtü Delâ'ilü'n-Nübüvve*'si", *Tesbîtü delâ'ilü'n-nübüvve: Mûcizelerle Hz. Peygamber'in Hayatı*, mlf. Kâdî Abdülcebbar, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2017), 30.

⁵⁶ Necip Taylan, *İslâm Düşüncesinde Din Felsefeleri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları 1994), 55-56; Salih Sabri Yavuz, *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet* (İstanbul: Pınar Yayınları, 2012), 162.

İnkâr olgusunun İslâm coğrafyasındaki gelişimi, diğer medeniyetlerden farklılık göstermiştir. Antik çağdaki ilhâd düşüncesi; etkisiz, durağan ve pasif tanrıları ifade ederken; aydınlanmacı Batı kültürünün ilhâd telakkisi, tanrıyı birey ve toplum hayatından tamamen dışlayan ateist tanrı anlayışına evrilmiştir. Nietzsche'nin (ö. 1900) "tanrı öldü" sloganı Batı kültürünün tanrı anlayışını özetler mahiyettedir. İslâm dünyasında, Allah'ın varlığı ve birliğine yönelik bir ilhâd anlayışından ziyade nübüvvetin ve peygamberin gereksizliğine yönelik bir inkârdan söz etmek mümkündür.⁵⁷

Görüldüğü üzere Antik çağın ilhâd düşüncesi politeist bir anlayışın ürünüyken, Batı düşüncesindeki ilhâd hareketi, dinsiz, tanrısız ateist bir akımın tezahürüdür. İslâm toplumundaki inkâr olgusu, ulûhiyyet yerine peygamber ve nübüvvet düşüncesini hedef almıştır. Çünkü yeri, göğü, güneşi, ayı yaratıp idare edenin Allah olduğuna inanan Arap müşriklerinin⁵⁸ doğrudan Allah'ın varlığına yönelen bir inkâr hareketinin içerisinde olması olağan değildir. Böylece Allah'ın varlığını inkâr edemeyen İslâm toplumundaki ilhâd, O'nun mesajını beşere ulaştıran Allah ile kul (nübüvvet) arasındaki bağın⁵⁹ işlevselliğini yok etmeye çalışmıştır.

İslâm coğrafyasında eleştiri oklarını nübüvvete yönelten inkâr fikri, Ebû İsa el-Verrâk (ö. 247/861), İbnü'r-Râvendî (ö. 301/913) ve Ebû Bekir er-Râzî gibi tabiatçı, materyalist İslâm filozofları ile Berâhime ve Sümeniyye gibi Hind menşeli akımlar aracılığı ile yürütülmüştür. Allah'ın birliğine yönelik itirazı olmayan Berâhime'nin, nübüvveti kısmen reddettiği, kısmen kabul ettiği yönünde iddialar vardır.⁶⁰ İslâm dünyasında nübüvveti inkâr fikrinin sembol ismi olarak görülen İbnü'r-Râvendî hakkında çelişkili iddialar söz konusudur. Kendisine yönelik mahalle baskısından olsa gerek kendi düşüncesini Berâhime'ye söyletme ihtiyacı hisseden gizemli bir kişilik ya da İmam Mâturidî'nin (ö. 333/944) iddiasına göre nübüvveti inkâr eden değil aksine müdafaa eden bir nübüvvet savunucusu pozisyonunda yer almaktadır. Böylece Mâturidî, nübüvveti inkâr fikrinin mümessili İbnü'r-Râvendî'yi değil onun hocası Ebû İsa el-Verrâk'ı göstermektedir.⁶¹ İslâm düşüncesinde nübüvveti inkâr fikrinin diğer bir ismi hekim-filozof Ebû Bekir er-Râzî'dir. Râzî, Tanrı-âlem tasavvurundaki çelişkilerinden dolayı felsefî bir gelenek oluşturamamış, bilim dünyasında tıp ve kimya alanındaki çalışmalarıyla tanınır olmuştur. Nübüvvete karşı aklı, insana verilen en büyük nimet olarak görerek nübüvvetin gereksizliğini savunmuştur.⁶²

A'lamü'n-nübüvve adlı eseriyle nübüvvet savunmasındaki yerini alan Mâverdî'nin, nübüvveti inkâr edenleri umûmî olarak nübüvvet kurumuna itiraz edenler ve Hz. Peygamber'in nübüvvetine itiraz edenler şeklinde iki kategoride değerlendirdiğini söylemek mümkündür. Mâverdî'ye göre, nübüvvetin gereksizliğini savunanlar; dehrî mülhidler, Berâhime ve bazı filozoflar olmak üzere üç gruptur. Dehrî mülhidler, âleme ezellilik ve doğaya yaratıcılık atfeden inkârcı bir gruptur.⁶³ Buna göre dehriyenin asıl sorunu Tanrı'nın varlığına yönelik bir problemdir. Haliyle Tanrı'nın varlığıyla

⁵⁷ Abdurrahman Bedevi, *min Târîhi'l-ilhâd fi'l-İslâm* (Kahire: Sînâ li'n-Neşr 1945), 7-8.

⁵⁸ Ankebût 29/61; Yûnus 10/31; Mü'minûn 23/84-89; 'Ankebût 29/63; Lokmân 31/25; Zümer 39/38; Zuhuruf 43/9, 87.

⁵⁹ Bedevi, *min Târîhi'l-ilhâd fi'l-İslâm*, 8.

⁶⁰ Mâverdî, *A'lamü'n-nübüvve*, 19-20; Ebü'l-Feth Tâcuddîn eş-Şehristânî, *el-Milel-ve'n-nihâl* (Haleb: Müessesetü'l-Halebî, ts.), 3/95-96.

⁶¹ Ebû Mansûr el-Mâturidî, *Kitâbü't-Tevhîd*, çev. Bekir Topaloğlu (İstanbul: İSAM Yayınları, 2016), 377-393.

⁶² Taylan, *İslâm Düşüncesinde Din Felsefeleri*, 70-73; Mahmut Kaya, "Râzî, Ebû Bekir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Yayınları, 2007), 34/479-485.

⁶³ Mâverdî, *A'lamü'n-nübüvve*, 19; Neseffî, *Tebşira*, 1/448.

sorunu olan bir akımın nübüvveti kabul etmesi zaten mümkün değildir. Böylece dehrî anlayış, elçiyi göndereni inkâr etmek suretiyle elçinin kendisini de inkâr etmiş olmaktadır.⁶⁴ Mâverdî'de nübüvveti inkâr fikrinin diğer bir temsilcisi Allah'ın birliğini ve âlemin O'nun tarafından yaratıldığını kabul eden fakat peygamberliği reddederek nübüvveti inkâr fikrinin sembol ismi sayılan grup Berâhime'dir.⁶⁵ Mâverdî, Berâhime hakkında; nübüvveti tümüyle inkâr edenler, sadece Hz. Adem'in peygamberliğini kabul edenler ve sadece Hz. İbrahim'in peygamberliğini kabul edenler şeklinde üç iddiadan söz etse de⁶⁶ son tahlilde Berâhime'yi, nübüvveti tamamen inkâr edenler şeklinde tanımlar.⁶⁷ Mâverdî, nübüvveti inkâr eden üçüncü grup olarak filozofları işaret etmektedir. Ona göre filozoflar, açıkça olmasa da sözleriyle nübüvvetin gerçekliğine aykırı tavır içerisinde olmuşlardır.⁶⁸

Mâverdî'nin düşüncesinde, Yahudiler ve Hıristiyanlar nübüvvet fikrine karşı olamamakla birlikte Hz. Peygamber'in nübüvvetini inkâr etmeleri nedeniyle nübüvveti reddedenler içerisinde yer almıştır.⁶⁹ Nitekim İmâmü'l-Harameyn el-Cüveynî de (ö. 478/1085) Hz. Peygamber'in nübüvvetini inkâr edenler içerisinde Yahudi ve Hıristiyanları saymaktadır. Bu dinin mensupları nezdinde yeni bir peygamberin gönderilmesi, kendi dinlerinin neshi demektir. Bu nedenle Yahudiler, neshi de kabul etmemişlerdir.⁷⁰ Mâverdî, onların söz konusu iddiasına karşı, 'tarihi veriler, Musa'nın (as) şeriatının, önceki şeriatları neshettiğini göstermektedir' diyerek Yahudilerin kendi tarihi gerçekleriyle çeliştiklerine dikkat çekmiştir. Yine onlardan bazı gruplar, Hz. Peygamber'in putperestlere, bazıları da sadece Araplara gönderildiğini iddia etmişlerdir. Aslında bu düşüncüyü dillendirenlerin, onun peygamberliğine itirazlarının olmadığı apaçık ortadadır. O halde Hz. Muhammed'in peygamberliğinin sabit olması, onun sözünde sıdk sahibi olduğunun kabulünü gerektirir. Nitekim onun sözü, bütün insanlara gönderildiği ve son peygamber olduğu gerçeğini ifade etmektedir.⁷¹ Dolayısıyla bu iddia da kendi içinde tenâküz barındırmaktadır. Hz. Muhammed'in nübüvvetini kabul etmekle birlikte onun peygamberliğini, belli bir topluluk ya da zamanla takyit etmek suretiyle peygamberliğinin evrenselliğine yönelik bir reddiye kabul edilemez.⁷² Bu düşüncüyü benimseyenlere karşı Mâverdî, 'Hz. Muhammed'in nübüvvetini kabul etmiş birisinin, onun Peygamberliğini benimsemesi inkardan daha evladır'⁷³ diyerek onların iddialarının çelişkililerini dile getirmektedir.

⁶⁴ Mâverdî, *A'lâmü'n-nübüvve*, 19.

⁶⁵ Mâverdî, *A'lâmü'n-nübüvve*, 19. Ayrıca bk. Bâkılânî, *Temhîd*, 104; Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd İbn Hazm el-Endelüsî, *el-Faşl fi'l-milel ve'l-ehvâ' ve'n-nihâl: Dinler ve Mezhepler Tarihi*, çev. Halil İbrahim Bulut (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2017), 1/336.

⁶⁶ Mâverdî, *A'lâmü'n-nübüvve*, 19-20; Ayrıca bk. Bâkılânî, *Temhîd*, 13; Şehristânî, *el-Milel ve'n-nihâl*, 3/95-96.

⁶⁷ Mâverdî, *A'lâmü'n-nübüvve*, 19.

⁶⁸ Mâverdî, *A'lâmü'n-nübüvve*, 20. Ayrıca Bk. Vecihi Sönmez, "Nübüvveteye Yapılan İtirazlar Bağlamında İbnü'r-Râvendî ve Nübüvveti İnkâr Düşüncesi", *Din Karşısı Çağdaş Akımlar ve Deizm Sempozyumu*, ed. Vecihi Sönmez (Van: Ensar Yayınları, 2017), 271-279.

⁶⁹ Mâverdî, *A'lâmü'n-nübüvve*, 50.

⁷⁰ Bk. Cüveynî, *İrşâd*, 339; İbrahim Bayram, "Neshin Varlığını İnkâr Yoluyla Hz. Muhammed'in Nübüvvetini Reddeden Yahudilere Cüveynî'nin Cevapları", *İhya Uluslararası İslâm Araştırmaları Dergisi* 8/1 (Bahar 2022), 212-239.

⁷¹ Buhârî, "Teyemmüm", 1, "Salât", 56; Müslim, "Mesâcid", 3.

⁷² Mâverdî, *A'lâmü'n-nübüvve*, 51; Cüveynî, *İrşâd*, 339.

⁷³ Mâverdî, *A'lâmü'n-nübüvve*, 51

Yahudi ve Hıristiyanlardan Hz. Muhammed'in peygamberliğine yapılan diğer bir itiraz, onun hissi mûcizesinin olmamasına yönelik iddiadır.⁷⁴ Mâverdî'ye göre, böyle bir varsayım, tamamen tutarsızdır. Çünkü nübüvvetin ispatı üzerinde fikir yürüten ekser ulemâ gibi Mâverdî de Hz. Peygamber'in nübüvvetinin doğrulanmasını, mûcize rivâyetleri üzerinden yapmıştır. Ona göre, Hz. Muhammed'in peygamberliğini tasdik eden çok sayıda mûcize vukû bulmuş, bu yönde verilen haberler gerçek olmuştur. Mâverdî'nin 'onun peygamberliği, mûcize yönünden en şümüllüsü, yol ve ayrıcalık bakımından en açığı, ilâhî destek bakımından en çok olanıdır' ifadeleri,⁷⁵ Hz. Muhammed'e hissî mûcize verilmemiştir, diyenlere karşı söylenebilecek cevap niteliği taşımaktadır.

2. 2. A'lâmü'n-nübüvve'de Nübüvveti İnkâr Edenlerin Fikirlerinin Temelleri

Nübüvveti inkâr edenlerin temel dayanakları akla duyulan sonsuz güvendir. Onlara göre akıl Allah'ın insana verdiği en büyük nimet olup, insan akıl sayesinde Allah'ı gerçek manada tanımakla birlikte, Allah-evren, insan-evren ilişkisine ve eşyanın sırlarına vâkif olabilmektedir. İşte bu anlayıştan hareketle nübüvvet karşıtları peygamberin davetini gereksiz görerek meseleyi şöyle formüle eder: Vahiy akla uygunsam, davet gereksizdir; akla aykırı ise o zaman peygamberin getirdikleri abestir, o halde peygamberlik de gereksizdir.⁷⁶ Mâverdî'nin, nübüvveti ta'n edenlerin inkâr gerekçelerini; aklın yeterliliği, peygamberlerin getirdikleri ilkelerin tutarsızlıkları ve mûcizelerin, peygamberlerin doğruluğuna delil olamayacağı yönünde üç ana noktada topladığını söyleyebiliriz.

Nübüvveti inkâr edenlerin en temel referans kaynağı akıldır. Onlara göre akıl, insanın Allah'ı tanınması eşyanın sırlarına vakıf olabilmesi için tek başına yeterlidir. Peygamberin getirdiklerini akıl, zaten beyan eder, bu nedenle nübüvvetle bu gerçeklerin tekrarına gerek yoktur.⁷⁷ Akıl peygamberliğe alternatif olarak sunmak suretiyle nübüvveti gereksiz görenlere karşı Mâverdî, 'akıl delalet ettiği şey (hususlar), peygamberin onu vacip olarak getirmesine mâni değildir' diyerek akıl ve peygamberi birbirine alternatif değil, birbirinin tamamlayıcısı olarak göstermektedir. Ona göre akıl, va'd ve vaîd, cennet, cehennem, kulluğun vasıfları gibi mevzûlarda yetersiz olduğu için, peygamberin mesajından müstağni olamaz.⁷⁸

Mâverdî'nin dile getirdiği ikinci iddia, kabul etmeyeceği bilinen kimselere, peygamber gönderilmesinin gereksizliği etrafında şekillenir. Bu iddiaya göre kabul etmeyecekleri bilinen bir topluma peygamber göndermek abes bir durumdur. Mâverdî, böyle bir düşünceye karşı "tevhidi kabul etmeyenlere, Allah'ın birliğine işaret eden deliller gönderilmesi abes değilse, peygamber göndermek neden abes olsun"⁷⁹ diyerek cedelî bir üslupla muhatabı kendi deliliyle ilzâm eder. Ayrıca bu iddia sahiplerinin, nübüvveti kabul edenler ve kabul etmeyenler şeklinde bir tasnif

⁷⁴ Mâverdî, *A'lâmü'n-nübüvve*, 51; krş. Ali b. Rabben et-Taberî, *ed-Dîn ve'd-devle*, thk. Adil Nüveyhid (Beyrut: Dâru'l-Âfakî'l-Cedîde, 1393/1973), 48-51; Cüveynî, *İrşâd*, 339; Âmidî, *Gâyetü'l-merâm fi 'ilmi'l-keîm*, 341.

⁷⁵ Mâverdî, *A'lâmü'n-nübüvve*, 52.

⁷⁶ Bâkılânî, *Temhîd*, 102; Cüveynî, *İrşâd*, 242-246; Teftâzânî, *Şerhu'l-Makâşid*, 5/9.

⁷⁷ Mâverdî, *A'lâmü'n-nübüvve*, 20; Ayrıca bk. Bâkılânî, *Temhîd*, 128; Teftâzânî, *Şerhu'l-Makâşid*, 5/7.

⁷⁸ Mâverdî, *A'lâmü'n-nübüvve*, 20. Ayrıca bk. Kâdî Abdülcebbar, *Muğnî*, 15/125-127; Barlak, *Kelâmda Nübüvvet Tartışmaları*, 230-231.

⁷⁹ Mâverdî, *A'lâmü'n-nübüvve*, 20. Ayrıca bk. Bâkılânî, *Temhîd*, 128; Teftâzânî, *Şerhu'l-Makâşid*, 5/7.

yaptıkları müşahede edilmektedir. Böyle bir tutum, zımnen nübüvvetin varlığını da kabul etmek anlamındadır. O halde hem nübüvveti inkâr etmek ve hem de zımnen kabullenmek⁸⁰ iki zıddın bir arada bulunmasıdır ki bu da mantıken imkansızdır. Diğer taraftan “kabul etmeyeceği bilinen kimselere peygamber göndermek” ifadesi fatalist bir tutumu da beraberinde getirmektedir.

Mülhidlerin, peygamberlerin şeriatlarındaki nesh ve ihtilafı, nübüvveti inkâr gerekçesi olarak göstermelerine karşılık Mâverdî, ‘aklî hükümlerdeki farklılık, aklın delil olarak kullanılmasına engel teşkil etmediği halde, peygamberler arasındaki ihtilaflar onların getirdiklerinin hucet ve delil olmasına niçin engel olsun?’⁸¹ diyerek muhatabını tutarsızlıkla itham eder. Ayrıca Mâverdî, dini hükümlerin inanç ve ibadet boyutuna dikkat çekerek, dinler arasındaki ihtilafın, tevhid ve Allah’ın sıfatları gibi inanca taalluk eden konularda değil ibadet ve muamelata dair mevzularda olduğunu beyan eder.

Nübüvvet eleştirisi yapanların itiraz noktalarından birisi de mûcizelerin işlevi üzerinedir. Onlara göre mûcize ile yapılan meydan okumayı sihirbazlar da yapar, bu nedenle mûcizeler, peygamberlerin doğruluklarına delil olamaz.⁸² Mâverdî, sihir ile mûcize arasındaki kıyas dahi götürmeyecek farklılığa değinerek böyle bir iddiayı reddeder. Sihir, hileye başvurulmuş ve bazı yetenekler kullanılarak öğretim yoluyla ulaşılan, cahillerin yaptığı bir tür göz boyamadır. Buna karşın mûcize toplumun en yetenekli kişilerini bile şaşkına çeviren kendisine muarazada bulunulamayan hârikulâde olaylardır. Mesela Hz. Musa’nın asasının yılanı dönüşmesi mûcizesinde, sihirbazlar, mûcizeye muarazada bulunamayıp secdeye kapanarak peygamberin mesajına teslim olmak zorunda kalmışlardır.⁸³ Ayrıca sihrin hedefinde zarar vermek vardır. Bu nedenle hile ve aldatma üzerine kurulu bir eylem, insanın saadet ve hidâyetini hedefleyen⁸⁴ ilâhî bir fiille karşılaştırılmaz. Böyle bir kıyas, asl (mûcize) ile fer’ (sihir) eşit olmadığı “kıyas maal fârik” bir durum arz etmektedir.⁸⁵

Mâverdî, mezkûr gerekçelerle nübüvveti inkâr edenlerin düşüncelerine karşı, aklî ve felsefi izahlarla cevaplar vermiştir. Burada inkâr cephesinin iddialarını tekzîb eden Mâverdî’nin, nübüvveti tasdik eden argümanlarını değerlendirmek yerinde olacaktır.

2.3. A’lâmü’n-nübüvve’de Nübüvveti İspat İlkeleri

Mâverdî’nin, nübüvveteye yönelik oluşturulan şüpheleri gidermek ve peygamberliği korumak amacıyla telif ettiği A’lâmü’n-nübüvve’de iki farklı ispat metodunun varlığı dikkat çekmektedir. Mâverdî, evvelen nübüvvetin varlığına yöneltilen eleştirileri ve bu iddiaları dile getirenleri tespit etmiş, akabinde bunlara karşı delillerini serdetmiştir. Mâverdî’nin kullandığı birinci metot, istidlâlidir. Mâverdî’nin, nübüvvetin kurumsal ve olgusal ispatında kullandığı bu metot, öncüllerini

⁸⁰ Mâverdî, A’lâmü’n-nübüvve, 21.

⁸¹ Mâverdî, A’lâmü’n-nübüvve, 21.

⁸² Mâverdî, A’lâmü’n-nübüvve, 22; Ayrıca bk. Kādî Abdülcebbar, *Muğnî*, 15/125-127; Bâkılânî, *el-Beyân ‘ani’l-farq beyne’l-mu’cizat ve’l-kerâmât ve’l-heyel ve’l-kehâne ve’s-sihr ve’n-nârencât*, nşr. Richard J. McCarthy. (Beirut: el-Mektebetü’ş-Şarkiyye, 1958), 56-59; Seyfüddîn Âmidî, *Ebkâru’l-efkâr fi uşûli’l-dîn*, thk. Ahmed Muhammed el-Mehdî (Kahire: Dâru’l-Kütüb ve’l-Vesâiki’l-Kavmiyye, 1423/2002), 4/69.

⁸³ Mâverdî, A’lâmü’n-nübüvve, 22; Âmidî, *Ebkâru’l-efkâr*, 4/68-69.

⁸⁴ İbn Haldun, *Mukaddime*, çev. Halil Kendir (İstanbul: Yeni Şafak Abone ve Dağıtım, 2004), 2/655-656.

⁸⁵ Mâverdî, A’lâmü’n-nübüvve, 22. Ayrıca bk. Bâkılânî, *el-Beyân*, 56-59.

akıl ilkelerinden alan, cedel ve felsefî izah gerektiren bir metottur. Onun kullandığı diğer bir metot, özellikle Hz. Peygamber'in nübüvvetine yöneltile eleştirilere karşı Hz. Muhammed'in hak peygamber olduğunu tasdik etmek için mûcize rivâyetleri ekseninde oluşturulan ispat metodudur.

Mâverdî'nin, nübüvvetin kurumsal ve olgusal olarak ispatında kullandığı ilkeleri, üç ana noktada toplamak mümkündür. Mâverdî, öncelikli olarak nübüvvetin ihtiyaç ve maslahat bağlamında gerekliliğini beyan etmektedir. Ona göre peygamberler, insan aklının idrak edemediği meseleleri açıklığa kavuşturmak suretiyle, beşerin ihtiyacını giderip maslahatını gerçekleştiren seçkin kimselerdir. Âkil kimselerin bile sırrına vakıf olamadığı mevzûları, beşere ulaştırmak için peygamber göndermek umûmi maslahattır.⁸⁶ Bu yüzden Allah'ın, lütfunun bir eseri olarak peygamberler aracılığıyla, kendisinde fayda olan şeylere kullarını irşâd etmesi O'nun nimetinin gereğidir. Peygamberler, ümmetlerine sağlam ve sahih bir Allah tasavvurunu öğretmenin⁸⁷ yanında insanların dünya ve âhîret saadetini sağlayacak maslahatları tebliğ etmek ve örnek şahsiyetleriyle vahyi, hayat pratiğine dönüştürmekle yükümlüdürler. Toplumların, ahlak ve adaleti ilke edinmesi, zulüm ve çirkinliğin önüne geçilmesi peygamberler sayesinde gerçekleşir.⁸⁸ Bunun yanında peygamberler cennete götürecekt amelleri tebşir; cehennemden uzaklaştıracak ameller için inzâr vazifesini yerine getirmektedirler.⁸⁹

Medeniyet inşasında akıl, bazı hikmetleri anlamakta yetersiz kalır; hastalıkların tedavi yolları, bazı bitkilerin zarar ya da faydası gibi eşyadaki sırlar, peygamberler cihetiyle anlaşılabilir.⁹⁰ İbadetlerin zamanı, mekânı ve yapılış şekilleri, âhîret hayatına taalluk eden mevzûlar, ancak vahyî bilgiyle tam olarak idrak edilir. Küllî ilim sadece Allah katında olup, O, dilediği kadar bilgiyi, insanlığa nübüvvet aracılığı ile ulaştırmaktadır.⁹¹ Ayrıca akıl, kibir gibi bazı afetlere maruz kalmaktadır. Kibirlenen farklı akıl sahipleri, tefrikaya sebebiyet vermek suretiyle hak ve hakikati kavramada ortak bir aklın oluşmasından uzaklaşır. Fakat peygamberlerin tebliğindeki Allah'a itaat, insanları bir arada tutar. Böylece insanlar arasındaki çekişmeler vahiyyle engellenir, daha kapsamlı bir maslahata ulaşılır.⁹²

Mâverdî, maslahat eksenli nübüvveti ispat yönteminin, dakîk bir istidlâl ile hikmete en uygun yol olduğunu beyan etmektedir. Böylece Mâverdî, "peygamber, maslahat, hikmet" diye formüle edilebilecek ispat yöntemiyle, 'Allah, insanın dünya ve âhîret saadetini sağlayacak bir rehberi, yeryüzündeki hikmetini gerçekleştirmek için göndermiş, bu nedenle peygamberin varlığı kaçınılmazdır' ifadeleriyle özetlenebilecek düşüncüyü ortaya koymaya çalışmıştır.

Nübüvvetin doğrulanmasında Mâverdî'nin kullandığı diğer bir argüman, vahye muhatap olan bir elçinin varlığı üzerinedir. Peygamberin vahiy alması ve kendisinde bulunması gereken sıfatlara sahip olması onun nübüvvetinin gerçekliğinin göstergesidir. Peygamberin sözlerinde sıdk sahibi⁹³

⁸⁶ Mâverdî, *A'lâmü'n-nübüvve*, 22.

⁸⁷ Mâverdî, *A'lâmü'n-nübüvve*, 22.

⁸⁸ Fâtır 35/24; Âl-i İmrân3/164.

⁸⁹ Mâverdî, *A'lâmü'n-nübüvve*, 22. bk. Bâkılânî, *Temhîd*, 128; Teftâzânî, *Şerhu'l-'Aşkâ'id*, 294.

⁹⁰ Mâverdî, *A'lâmü'n-nübüvve*, 22; Bâkılânî, *Temhîd*, 121; Nureddîn es-Sâbûnî, *Mâtürîdiyye Akâidi: el-Bidâye fi usûli'd-dîn*, çev. Bekir Topaloğlu (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1991), 103.

⁹¹ Mâturîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 228; Bâkılânî, *Temhîd*, 121.

⁹² Mâverdî, *A'lâmü'n-nübüvve*, 22.

⁹³ el-En'âm, 6/33.

ve herkesçe bilinen bir fazileti haiz olması onun nübüvvete ehil olduğunun işaretidir.⁹⁴ Peygamberin hem Allah'a hem de insanlara güven vermesi gerekmektedir. Allah'a güven veremeyen peygamberlik ehliyetini haiz olamayacağı için Allah, vahiy emanetini ona teslim etmez, insanlara güven veremeyen bir elçi ise, onlara örnek olmaktan uzak kalır.

Vahye muhatap olmak, peygambere ait bir vasıftır. Bu nedenle vahiy almak, ancak peygamber olmanın doğal bir sonucudur. İnsanlığa mal olmuş evrensel değerler, peygamberlerin getirmiş oldukları vahyin ürünüdür.⁹⁵ Bu durumda vahiy almak, nübüvvetin işaretlerinden kabul edilmektedir. Vahyin lafza dönüşmüş hali Kur'ân-ı Kerim, Hz. Peygamber'in nübüvvetine işaret eden en açık mûcizedir. Bu nedenle Zemahşerî (ö. 538/1144), “Gaybı O bilir, gaybını kimseye açmaz, ancak elçi olarak seçtiği kimse müstesna,”⁹⁶ âyetini, “Allah, gayb âlemindeki bilgiyi, nübüvvet görevini yapması için seçtiği peygambere vahyeder, veli olarak nitelenen mü'min kullar da dahil olmak üzere, peygamber olmayan hiç kimse vahye mazhar olamaz.”⁹⁷ şeklinde yorumlamıştır.

Peygamberler aklî melekeleri, biyolojik ve psikolojik yönleriyle nübüvvete ehil kimselerdir. İdrak seviyesi, sosyo-kültürel durumu birbirinden farklı olan büyük toplumlara örnek olabilen ve onları peşinden sürükleyebilen nümûne şahsiyetlerdir. Bu nedenle onların doğruluk, fazilet, sabır, güvenilirlik, adalet gibi bütün güzel huylarda zirve şahsiyetler olmaları nübüvvete ehil olduklarının göstergesidir.

Mâverdî'nin, nübüvvetin ispatında kullandığı delillerden birisi de mûcizedir.⁹⁸ Zaten kelâmcılar ve delâ'il yazarları nezdinde nübüvvetin doğrulanması, umumiyetle mûcize üzerinden gerçekleşmektedir. Mâverdî'nin benimsediği anlayış doğrultusunda mucizeyi, “teklîfin câri olduğu bir zamanda, peygamberin nübüvvetine delil olabilmesi için nübüvvete mukârin olmak suretiyle Allah'ın fiili olarak peygamberin elinde gerçekleştirilen hârikulâde olaylar” şeklinde tanımlamak mümkündür.⁹⁹

Mûcize, peygamberlik iddiasında bulunan kimsenin gerçek peygamber olduğunu ve getirdiği mesajların doğruluğunu tasdik eden bir ölçek mesabesindedir. Allah'ın, peygamberin elinde yarattığı kudretle asa ejdarhaya dönüşüyor, ölümler diriltiliyorsa O'nun sözleri de gaybtan alınıp başkalarına ulaştırılabilmektedir. Eğer hissi mûcize vukû buluyorsa, aklî bir mûcize olan vahyin vukuu da kaçınılmazdır. Mûcize izhâr eden peygamber, lisanı hali ile muhataplarına şunu ifade ediyor: “Sözlerimin doğruluğunun delili Allah'ın, hayret verici işler yapmam için, insan kudretinin üstünde bir kudreti bana vermesidir.”¹⁰⁰

Mûcizenin nübüvvete delil olması için ilâhî kudretin eseri olması ve peygamberin elinde gerçekleşmesi gereklidir. İlâhi kudretin eseri olarak kendisine muarazada bulunulmaması, mûcizeyi, sihir ve büyüden; peygamberin elinde gerçekleşmesi ise keramet ve irhâstan tefrik eder.

⁹⁴ Mâverdî, *A'lâmü'n-nübüvve*, 25; Sâbûnî, *el-Bidâye*, 114.

⁹⁵ Muhsin Cevadî, *Akıl Terazisinde Vahiy ve Nübüvvet*, çev. Sedat Baran (İstanbul Önsöz Yayıncılık, 2017), 26.

⁹⁶ el-Cin 72/26.

⁹⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/632-633.

⁹⁸ Mâverdî, *A'lâmü'n-nübüvve*, 25. Ayrıca bk. Bakillânî, *el-Beyân* 27; Teftazânî, *Şerhu'l-Mağâsîd*, 5/11.

⁹⁹ Mâverdî, *A'lâmü'n-nübüvve*, 25; Ayrıca bk. Nebhânî, *Hüccetullâh 'ale'l-âlemîn*, 11-12.

¹⁰⁰ Cevadî, *Akıl Terazisinde Vahiy*, 76-84.

Mûcizede önemli bir unsur da hârikulâde bir olay olmasıdır.¹⁰¹ Hârikulade olması, mûcizenin yalancı birisinin elinde gerçekleşmesini engelleyen bir durumdur.¹⁰² Mâverdî bu düşüncesini, “mutat olanı yerine getirmek hem doğruların hem de yalancıların gücü dâhilinde iken, hârikulâde olanı yapmak sadece doğruların gücü ölçüsündedir,” yorumuyla desteklemektedir. Böylece Mâverdî mûcizeyi, sadece peygamberin doğruluğunu kanıtlayan önemli bir delil olarak görür. Ona göre mûcizeyi gösteren itaatkâr bir kimse bile olsa onun doğruluğuna delil olamaz. Mâverdî, bu düşüncesini şöyle bir varsayım ile açıklamaya çalışır. Mesela tanrılık iddiasında bulunan bir kimse, hârikulâde bir fiil gösterse bir topluluk da bu kimsenin yalancılığını ortadan kaldıran bir mûcize olduğuna inansa, bu olağanüstü olay, o kişi de mevcut olan yalanı ortadan kaldırmaz, çünkü yalanla böyle bir iddia bir arada bulunmaz.¹⁰³ Böylece Mâverdî mûcizenin, tanrılık için değil peygamberlik için bir kanıt olabileceğini ifade eder. Diğer taraftan rubûbiyyet iddiası, büyük bir cürüm ve iftiradır. Yalancının nübüvvet iddiası ne kadar batıl ve çürük bir iddia ise ilahlık iddiası daha da batıldır.¹⁰⁴

Nübüvvetin kurumsal ispatında Mâverdî'nin vermeye çalıştığı mesajı, “insanların maslahatlarını gerçekleştirmeye çalışan, sıdk, emanet gibi vasıfları haiz bir elçinin, vahye muhatap olması, mûcize izhâr etmesi onun peygamberliğini doğrulayan unsurlardır.” cümlesiyle özetlemek mümkündür. Böylece Mâverdî, peygamberlerin toplumda tesis etmeye çalıştığı rolü, akla vermeye çalışan nübüvvet karşıtlarının tutarsızlıklarını, aklın maruz kaldığı ârizaları dile getirerek ortaya koymaya çalışmaktadır.

Hız. Muhammed'in nübüvvetinin ispatında ise Mâverdî, diğer delâ'il yazarları gibi rivâyetler üzerinden nübüvvet doğrulaması yapmaya çalışmaktadır. Mâverdî'nin beyanına göre, Hz. Peygamber'in nübüvvetini reddedenler Yahudiler ve Hıristiyanlardır.¹⁰⁵ Bu din mensuplarının hissî mûcizelere aşina olmalarından olsa gerek bir anlamda Mâverdî, onların dilinden konuşarak Hz. Peygamber'e nispet edilen mûcize rivâyetleriyle onun nübüvvetini kanıtlama gayretindedir. Nitekim Yahudilerin, Hz. Muhammed'in nübüvvetini reddederken kullandıkları argümanlardan birisi de onun, Hz. Musa ve Hz. İsa'ya verildiği gibi hissî mûcizelerinin olmadığı yönünde bir itiraz geliştirdikleri görülmektedir. Böyle bir reddiye diline karşı Mâverdî, Hz. Muhammed'in peygamberliği, mûcize yönünden en şümüllüsü, yol ve ayrıcalık bakımından en açığı, ilâhî destek bakımından en çok olanıdır.¹⁰⁶ diyerek itirazını beyan etmiştir. Diğer taraftan Mâverdî, Hz. Peygamber'in sîretini, ahlakını, ümmiliğini, nesebini, Kur'ân'ın i'câcını, şeriatının tekâmül etmesini onun nübüvvetinin olgusal olarak ispat etmek suretiyle, aklî saiklerle nübüvvet fikrine karşı çıkan Berahime ve Sümeniyye gibi fırkalara reddiyede bulunmuştur.

¹⁰¹ Mâverdî, *A'lâmü'n-nübüvve*, 26; Bakillânî, *el-Beyân* 30; Fahreddîn Râzî, *Ana Meseleleriyle Kelâm ve Felsefe: el-Muhassal*, çev. Eşref Altaş (İstanbul: Klasik yayınları, 2019), 186; Abdülkâhir el-Bağdâdî, *Uşûlü'd-dîn* (İstanbul: Devlet Matbaası, 1928), 171; Teftâzânî, *Şerhu'l-Makâşid*, 5/11.

¹⁰² Mâverdî'nin bu düşüncesi, kelâmcıların benimsediği anlayışla çelişmektedir. Zira onlara göre istidrâc ve meûnet gibi bazı olağanüstü durumlar, yalancılar elinde gerçekleşmektedir. Bk. M. Sait Özervarlı, “Hârikulâde”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/181- 183.

¹⁰³ Mâverdî, *A'lâmü'n-nübüvve*, 29.

¹⁰⁴ Mâverdî, *A'lâmü'n-nübüvve*, 30

¹⁰⁵ Mâverdî, *A'lâmü'n-nübüvve*, 51-52.

¹⁰⁶ Mâverdî, *A'lâmü'n-nübüvve*, 52.

Sonuç

Mâverdî, ahlak, fıkıh ve siyaset felsefesi olmak üzere pek çok ilmî disipline hâkim olmuş, birikimini devlet kademelerinde uygulayabilme imkanını yakalamış hem bir teorisyen hem de uygulayıcı pozisyonunda yer almış bir bürokrattır. Yargının en tepe noktasında görev icra etmiş, bu görevinden dolayı akda'l-kudât unvanına layık görülmüştür. Bunun yanında Mâverdî, Bağdat'ta Şii-Sünnî gerilimlerinin yaşandığı bir ortam içerisinde bulunmuş, halife ile Şii-Sünnî sultanlar arasındaki siyasi gerginlikleri gidermeye çalışan bir kriz çözücü rolü üstlenmiştir. Onun farklı siyasi görüşteki gruplar arasında kritik rol üstlenmesini, Mâverdî'nin, Mu'tezilî ithamına mâruz kalmasının sebepleri arasında zikretmek mümkündür. Kendisi Şâfiî müntesibi bir fakih olmasına rağmen Şii-Sünnî siyasi gerilimlerini çözmesi, onun bir bürokrat olarak tarafsız ve mezhepler üstü bir konumda bulunduğunu gösteren bir karinedir.

Bir siyaset teorisyeni olan Mâverdî, siyaset anlayışının bir devamı olarak eserlerinde nübüvvet meselesine de değinmiştir. Onun nübüvvet anlayışında devlet başkanı, Allah'ın değil, peygamberin halifesidir. Böylece Mâverdî, hilâfete kutsiyet atfetme çabalarını devre dışı bırakmaktadır. Bu düşüncenin bir uzantısı olarak onun, nübüvveti, devlet başkanlığı ile nitelemesi, peygamberin dini vazifeleri uhdesinde bulundurmasının yanında dünyevî bir vazifesinin de bulunduğuna işaretir.

Mâverdî, dînî ve dünyevî bir kurum olan nübüvvet etrafındaki şüpheleri giderme, nübüvveti koruma ve ispat etme amacına yönelik olarak döneminde hâkim olan delâ'il yazma geleneğine uyarak *A'lâmü'n-nübüvve* isimli eserini tedvin etmiştir. Mâverdî, söz konusu eserinde aklî ilkeleri ve naklî verileri buluşturabilme istidadını gösterebilmiştir. Bu nedenle *A'lâmü'n-nübüvve* hem rivayet hem de dirâyet metodunu bünyesinde barındıran bir eserdir.

Eserin ilk bölümünde görüleceği üzere akla tanıdığı geniş yetki, belki de Mâverdî'nin, i'tizâl ile suçlanmasının sebeplerinden birisi olarak kabul edilebilir. Çünkü ona göre akıl, dünya ahkâmının düzenlenmesinde aklın ve naklin koyduğu hükümlerde belirleyici bir yetkiye sahiptir. Böylece Mâverdî, en azından eserin birinci bölümünde, akıl ve nakil arasındaki bir tercihte, nakli öne çıkaran müntesibi olduğu Eş'arî-Şâfiî gelenekten ayrı bir yerde konumlanmaktadır.

A'lâmü'n-nübüvve'nin, Hz. Peygamber'in nübüvvetinin delillendirilmeye çalışıldığı bölümlerinde, naklî veriler üzerinden nübüvvet savunusu yapıldığı görülmektedir. Müellif, eserine aldığı rivâyetlerde sıhhat kriteri gözetmemiş; hâtübü'l-leyl (gece odun toplayıcısı) misâli, peygamberin nübüvvetine işaret edeceğine inanarak ulaşabildiği tüm rivayetleri eserine almaktan geri durmamıştır. Hatta hasâis yazarlarını aratmayacak tarzda zayıf, uydurma ve hiçbir eserde bulunmayan rivayetleri kullanmıştır. Anlaşılan Mâverdî'nin rivayetlere gösterdiği katı tutumu, onun, Ehl-i hadisın devamı olan Eş'arî ekolünün bir müntesibi olduğunu gösterir niteliktedir.

Eser, nübüvveti ispat bağlamında pek çok konu çeşitliğini de bünyesinde barındırmaktadır. Mâverdî, bir kelamcı gibi Kur'an'ın, i'câzı ve mûcizeyi nübüvveti ispat aracı olarak kullanmış, i'câz meselesini kapsamlı bir şekilde eserinde ele almıştır. Bunun yanında peygamberliğe, maslahat ekseninde yaklaşarak peygamberliğin sosyal bir ihtiyaç olduğu gerçeğini ifade etmek suretiyle İslâm filozoflarının nübüvveti ispat yaklaşımına benzer bir tutum sergilemiştir. Ayrıca Mâverdî, eserde beşâiru'n-nübüvve konularına da yer vermiştir. Böylece müellif, önceki kutsal kitaplardaki ibarelerden hareketle Hz. Peygamber'in nübüvvetini delillendirmeye çalışmıştır. Mâverdî, bir sîret

yazarı gibi doğum öncesinden başlayarak kronolojik sıraya göre Hz. Peygamber'in hayatından kesitler anlatmış; hasâis yazarı gibi Hz. Peygamberin meziyetleri ve üstün özelliklerinden hareketle nübüvveti ispat gayretinde olmuştur.

Netice olarak delâ'il eserleri içerisinde Mâverdü'nin *A'lâmü'n-nübüvvesi'ni* hem kelâmcıların hem de hadis, tarih ve hasâis yazarlarının kullandığı konu ve metotları bünyesinde barındırması nedeniyle memzûc eser kategorisine yerleştirmenin yerinde olacağı kanısındayız. *A'lâmü'n-nübüvve'nin* bu yönü, Mâverdü'nin delâ'il türüne kazandırdığı bir katkı diyebiliriz.

Kaynakça

- Ak, Hâlid Abdurrahman. "Mukaddime". *A'lâmü'n-nübüvve*. mlf. Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdü Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 1414/1994.
- Âmidî, Seyfeddîn. *Gâyetü'l-merâm fi 'ilmi'l-keîlâm*. thk. Ahmet Ferîd el Mezîdî. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2004.
- Ebkâru'l-efkâr fi uşûli'd-dîn*. thk. Ahmed Muhammed el-Mehdî. Kahire: Dâru'l-Kütüb ve'l-Vesâiki'l-Kavmiyye, 1423/2002.
- Ayğan, Fadıl. *Hız. Peygamber'in Nübüvvetini Kanıtlama Açısından Beşâirü'n-nübüvve*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011.
- Bağdâdî, Abdülkâhir. *Uşûlü'd-dîn*. İstanbul: Devlet Matbaası, 1346/1928.
- Bâkîllânî, Ebû Bekir Muhammed b. Tayyib. *Kitâbü't-Temhîd*. thk. Richard J. McCarthy. Beyrut: el-Mektebetü's-Şarkıyye, 1957.
- el-Beyân 'ani'l-farq beyne'l-mu'cizât ve'l-kerâmât ve'l-heyel ve'l-kehâne ve's-sihr ve'n-nârencât*. nşr. Richard J. McCarthy. Beyrut: el-Mektebetü's-Şarkıyye, 1958.
- Barlak, Muzaffer. *Kelâmda Nübüvvet Tartışmaları*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018.
- Bayram, İbrahim. "Neshin Varlığını İnkâr Yoluyla Hz. Muhammed'in Nübüvvetini Reddeden Yahudilere Cüveynî'nin Cevapları". *İhya Uluslararası İslâm Araştırmaları Dergisi* 8/1 (Bahar 2022), 212-239.
- Bedevi, Abdurrahman. *min Târîhi'l-ilhâd fi'l-İslâm*. Kahire: Sînâ li'n-Neşr 1945.
- Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin. *Delâ'ilü'n-nübüvve ve ma'rifetü ahvâli şâhibi's-şerî'a*. thk. Abdülmü'tî el-Kal'acî. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1408/1988.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi'u's-sahîh*. nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr. 9 Cilt. b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1. Basım, 1422/2001.
- Cevadî, Muhsin. *Akıl Terazisinde Vahiy ve Nübüvvet*. çev. Sedat Baran. İstanbul: Önsöz Yayıncılık, 2017.
- Cürcânî, Seyyid Şerif. *Arapça-Türkçe Terimler Sözlüğü: Kitâbü't-Ta'rîfât*. çev. ve şrh. Arif Erkan. İstanbul: Bahar Yayınları, 1997.
- Cüveynî, İmâmü'l-Harameyn. *Kitâbü'l-İrşâd*. thk. Ahmet Abdurrahim Sâyih-Tevfik Ali Vehbe. Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, 2009.
- Çelebi, Kâtip. *Keşfü'z-zunûn*. neşr. Mehmet Şerafettin Yalçkaya. İstanbul: Vekâletü'l-Maârif, 1360/1941.
- Durmuş, Zülfişkar. "İslâm Düşüncesinde Resûl-Nebî Ayrımı-Kur'an Bağlamında Eleştirel Bir Yaklaşım". *Diyanet İlmi Dergi* 44/3 (2008), 49-72.
- Evkuran, Mehmet. "Mâverdü'nin Düşünce Dünyası". *Doğudan Batıya Düşüncenin Serüveni*. ed. Bayram Ali Çetinkaya. İstanbul: İnsan Yayınları, 2015.
- Hamevî, Ebû Abdullah Şihâbüddîn Yâkût b. Abdullah. *Mu'cemü'l-üdebâ'*. thk. İhsân Abbâs. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1414/1993.

- Hansu, Hüseyin. “Giriş: Kâdî Abdülcebbâr ve Tesbîtu Delâ’ili’n-Nübüvve’si”. *Tesbîtu delâ’ili’n-nübüvve: Mûcizelerle Hz. Peygamber’in Hayatı*. mlf. Kâdî Abdülcebbâr. çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2017.
- Kâdî Abdülcebbâr b. Ahmed. *el-Muğnî fi ebvâbi’t-tevhîd ve l-‘adl*. thk. Mahmud Muhammed Kâsım. b.y.: ed-Dâru’l-Mısriyye, ts.
- Tesbîtu delâ’ili’n-nübüvve*. çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları 2017.
- Itr, Hasan Ziyâeddîn. *Nübüvvetü Muhammed fi’l-Kur’ân*. Haleb: Dâru’n-Nasr, 1973.
- İbn Fûrek, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen. *Maqâlâtü’ş-Şeyh Ebi’l-Hasen el-Eş‘arî*. thk. Ahmed Abdürrahîm es-Sâyih. Kahire: Mektebetü’s-Sekâfeti’d-Dîniyye, 2005.
- İbn Haldun. *Mukaddime*. çev. Halil Kendir. İstanbul: Yenişafak Abone ve Dağıtım, 2004.
- İbn Hallikân, *Ebû’l-Abbas Ahmed b. Muhammed. Vefeyâtü’l-a’yân ve enbâ’ü ebnâ’i’z-zamân*. thk. İhsân Abbâs. Beyrut: Dâru Sâdır, 1968-1972.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd. *el-Fasl fi’l-milel ve’l-ehvâ’ ve’n-nihâl*. çev. Halil İbrahim Bulut. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2017.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî. *Lisânü’l-Arab*. Beyrut: Dâru’l-Maârif, 1414 H.
- İbnü’n-Nedîm, Ebû’l-Ferec Muhammed b. İshak. *el-Fihrist*. çev. Ramazan Şeşen. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları 2019.
- İbnü’s-Salâh, Ebû Amr Takıyyüddîn Osmân b. Salâhiddîn. *Tabakâtü’l-fukahâ’i’ş-Şâfi’iyye*. thk. Muhyiddîn Alî Necîb. Beyrut: Dâru’l-Beşâiri’l-İslâmiyye, 1992.
- İbn Teymiyye, Takıyyüddîn. *en-Nübüvvât*. Medine: el-Câmiatü’l-İslâmiyye bi’l-Medîneti’l-Münevvere, 1420/2000.
- İsfahânî, Ebû’l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal Râgıb. *el-Müfredât fi ğarîbi’l-Kur’ân*, thk. Safvân Adnân Davûdî (Dimaşk: Dâru’l-Kâlem, 1412 H.
- Kahdânî, Ali b. Muhammed Âl Nûme. “Vücûhu’l-i‘câzi’l-beyânî ‘inde’l-Mâverdü veraddehu’l-şübehu’l-muhtemile fi A‘lâmü’n-nübüvve”. *Mecelleti’l-Câmiati’l-İslâmiyyeti li-Lüğati’l-Arabıyyeti ve Âdâbihâ* 2 (2022), 289-340.
- Kallek, Cengiz. “Mâverdü”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/180-186. İstanbul: TDV Yayınları, 2003.
- Kaya, Mahmut. “Ebû Bekir Râzî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/479- 487. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Kılavuz, Ahmet Saim. “A‘lâmü’n-nübüvve”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/339. İstanbul: TDV Yayınları 1989.
- Kırış, Şemsettin. *Beyhakî ve Delâ’ilü’n-nübüvvesi*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi 2009.
- Kur’ân Yolu*. Erişim 28 Temmuz 2023. <https://kuran.diyaret.gov.tr>
- Kırış, Şemsettin. *Beyhakî ve Delâ’ilü’n-nübüvve’si*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009.
- Kurtubî, Ebu Abdullah. *el-Câmi‘ li-ahkâmi’l-Ḳur’ân ve’l-mübeyyin li-mâ tezâmmenehû mine’s-sünne ve âyi’l-furkân*, thk. Ahmed Berdûnî ve İbrahim Atfiş. Kahire: Dâru’l-Kütübi’l-Mısriyye, 1384/1964.
- Mahmut, Abdülhalîm. *Delâ’ilü’n-nübüvve*. Kahire: Dâru’l-Kütübi’l-Mısriyye, 1991.
- Mâturidî, Ebû Mansûr. *Kitâbü’t-Tevhîd*. çev. Bekir Topaloğlu. İstanbul: İSAM Yayınları, 2016.
- Mâverdü, Ebû’l-Hasen Ali b. Muhammed. *A‘lâmü’n-nübüvve*. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1406/1986.
- el-Ahkâmü’s-sultâniyye*. Kuveyt: Mektebetü Dâri İbn Kuteybe, 2008.
- Müneccid, Selahaddîn. *Mu‘cemü mâ üllife ‘an Rasûlillâh*. Beyrut: Daru’l-Kitâbi’l-Cedîd, 1982.
- Müslim, Ebû’l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmi‘u’s-sasîh*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Kahire: y.y., 1374-75/1955-56.

- Nebhânî, Yûsuf. *Hüccetullâh ‘ale’l-‘âlemîn fi mu‘cizâti Seyyidi’l-mürselîn*. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1417/1996.
- Nesefî, Ebü’l-Muîn. *Tebsîratü’l-edille fi’l-ke’lâm*. nşr. Claude Salamé. Dimaşk: y.y., 1990.
- Nu‘mânî Şiblî. *Sîretü’n-Nebî*. çev. Ömer Rıza Doğrul. İstanbul: Eser Neşriyat, 1978.
- Özerverli, M. Sait. “Yusuf b. İsmâil Nebhânî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/471-472. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- “Hârikulâde”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/181- 183. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Pezdevî, Ebü’l-Yüsr. *Uşûlü’l-d-dîn*, thk. Hans Peter Linss. Kahire: el-Mektebetü’l-Ezheriyye li’t-Türâs, 1424/2003.
- Râzî, Ebû Hâtim. *A’lâmü’n-nübüvve*. Beyrut: Dâru’s-Sakî, 2003.
- Râzî, Ebû Bekr Zekerîyyâ. “Ebû Hâtim er-Râzî ile Ebû Bekir er-Râzî Arasında Geçen Tartışma”. *Felsefe Risâleleri*, haz. ve çev. Mahmut Kaya. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2016.
- Râzî, Fahreddîn. *Ana Meseleleriyle Kelâm ve Felsefe: el-Muhassal*. çev. Eşref Altaş. İstanbul: Klasik Yayınları, 2019.
- Taberî, Ali b. Rabben. *ed-Dîn ve’l-devle*. thk. Adil Nüveyhid. Beyrut: Dâru’l-Âfakî’l-Cedîde, 1393/1973.
- Sâbûnî, Nureddîn. *Mâtürîdiyye Akâidi: el-Bidâye fi usûli’l-d-dîn*. çev. Bekir Topaloğlu. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1991.
- Sönmez, Vecihi. “Nübüvveti Yapılan İtirazlar Bağlamında İbnü’r-Râvendî ve Nübüvveti İnkâr Düşüncesi”. *Din Karşısı Çağdaş Akımlar ve Deizm Sempozyumu*. ed. Vecihi Sönmez. Van: Ensar Yayınları, 2017.
- Sübkî, Ebû Nasr Tâcuddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfi. *Tabakâtü’ş-Şâfi’iyyeti’l-kübrâ*, thk. Mahmûd Muhammed et-Tanâhî - Abdulfettâh Muhammed el-Hulv. Cîze: Hicr li’t-Tibâa ve’n-Neşr, 1413 H.
- Süyûtî, Celâleddin. *el-İtkân fi ‘ulûmi’l-‘Qur’ân*. thk. Muhammed Ebü’l-Fazl İbrâhîm. Kahire: y.y., 1394/1974.
- Şehristânî, Ebü’l-Feth Tâcuddîn. *el-Milel-ve’n-nihâl*, Haleb: Müessesetü’l-Halebî, ts.
- Taşköprizâde, Ahmed b. Mustafa. *Miftâhü’s-sa‘âde ve mişbâhü’s-siyâde*. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1405/1985.
- Taylan, Necip. *İslâm Düşüncesinde Din Felsefeleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1994.
- Teftazânî, Sa’düddîn. *Şerhu’l-Mağâsid*, thk. Abdurrahman Umeyra. Beyrut: Âlemü’l-Kütüb, 1998.
- Kelâm İlmi ve İslâm Akâidi: Şerhu’l-Akâid*. haz. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları 1991.
- Tehânevî, Muhammed A’lâ b. Alî b. Muhammed Hâmid. *Keşşâfü işlâhâti’l-fünûn ve’l-‘ulûm*. thk. Ali Dahrûc. Beyrut: Mektebetü Lübnân, 1996.
- Yardım, Ali. *Peygamberimiz’in Şemâili*. İstanbul: Damla Yayınları, 2009.
- Yavuz, Salih Sabri. *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet*. İstanbul: Pınar Yayınları, 2012.
- Yavuz, Yusuf Şevki. “Nübüvvet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/286- 291. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- “Delâ’ilü’n-nübüvve”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/115- 117. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- “A’lâmü’n-nübüvve”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/337-338. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ’*. thk. Şuayb el-Arnâût. Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1405/1985.
- Zemahşerî, Ebü’l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *el-Keşşâf ‘an hâkâ’iki javâmizi’t-tenzîl ve ‘uyûni’l-ekâvil fi vücûhi’t-te’vîl*. nşr. Ebû Abdullah ed-Dânî b. Münîr Âlü Zehvî. Beyrut: Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, 1407 H.
- Ziriklî, Hayreddîn. *el-A’lâm*. b.y.: Dâru’l-İlm, 2002.